

SØNDERJYSKE

ÅRBØGER 2024

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

Sønderjyske Årbøger 2024

Redaktion:

Ditte Kock

Mariann Kristensen

Klaus Tolstrup Petersen

Merete Bo Thomsen

Mads Mikkel Tørsleff

Historisk Samfund for Sønderjylland

Sønderjyske "barnebrude" 1923-1932

AF MERETE BO THOMSEN

Den 28. november 2023 tog Inger Støjberg (DD) emnet "barnebrude" op i Folketingets spørgetime og foreslog en kommissionsundersøgelse. Det skete på baggrund af avisartikler, ifølge hvilke flere end 1.200 piger med en ikke-vestlig baggrund over en længere årrække havde fået dispensation fra ægteskabslovens minimumsalder. Statsminister Mette Frederiksen bifaldt ønsket og mente, at "det er helt forkert at gifte sig med en, der er så ung."¹ Hun mente, at det især forekom i indvandrerkrædse, men sådanne dispensationer har faktisk en lang forhistorie i Danmark. Det aktuelle røre har derfor inspireret til den følgende undersøgelse af sønderjydernes brug af aldersdispensationerne – de såkaldte kongebreve – for hundrede år siden.

Indledning

Egentlig kan det undre, at der i 2023 skulle blive postyr over de nævnte dispensationer, for muligheden for at blive undtaget fra ægteskabslovens alderskrav med et såkaldt kongebrev var allerede seks år tidligere, nemlig i februar 2017, blevet fjernet ved en revision af loven.² Dengang begrundede børne- og socialminister Mai Mercado fra Det konservative Folkeparti lovforslaget med, at dansk ret ikke skulle understøtte, at mindreårige indgår ægteskab.³

Under forslagets 1. behandling var begrebet barnebrude centralt, men ikke nødvendigvis veldefineret. Således mente Marianne Jelved fra Det radikale Venstre, at man ikke kunne tale om en barnebrud, når den unge var over den seksuelle lavalder på 15 år, mens ministeren omtalte alle under 18 år som barnebrude. Jelved fandt desuden, at der fortsat burde være visse dispensationsmuligheder, og heri var Torsten Gejl fra Alternativet enig. Egentlig fandt han det unødvendigt at stramme reglerne, for i bemærkningerne til lovforslaget var det blevet oplyst, at der i årene 2005-2015 kun var foretaget gennemsnitlig seks vielser årligt af mindreårige.⁴ Også Børnerådet anbefalede, at en dispensationsmulighed blev bevaret, så det i de ganske få tilfælde, der opstod, ville være muligt at træffe den afgørelse, der måtte være i den mindreåriges bedste interesse.⁵

En tilhænger af lovændringen, Markus Knuth fra Venstre, mente derimod, at et ægteskab kræver modenhed, hvorfor begge parter bør være myndige, før de indgår et sådant. Han henviste til sine egne oplevelser fra Afghanistan, hvor piger helt ned i 12-13-14-årsalderen blev gift med langt ældre mænd, og mente, at tilstrømningen fra sådanne lande til Danmark nødvendig gjorde en markering af, at noget sådant er uacceptabelt i Danmark. Christian Langballe, Dansk Folkeparti, fandt det ligeledes nødvendigt at stramme op på ægteskabslovgivningen med henvisning til indvandringen fra muslimske lande, hvor der blev praktiseret såvel barnebrude som tvangsægteskaber, og han forventede ikke, at lovændringen ville ramme de etniske danskere.⁶ Tilsvarende mente ministeren, Mai Mercado, heller ikke, at dispensationsretten var nødvendig for nutidens danskere:

Jeg vil også bare tilføje, at muligheden for at blive gift som mindreårig sådan set stammer fra en helt anden tid, nemlig en tid, hvor ægteskabet havde en anden betydning i samfundet her i Danmark, både socialt og kulturelt, og hvor man jo helst også kun skulle få børn inden for ægteskabet, men også en tid, hvor ægteskabet havde en praktisk betydning i forhold til det at kunne få en bolig. Men tiderne skifter, og heldigvis for det, og det kan man jo sådan set også se, ved at det er yderst få dispensationer, der i dag bliver givet, ligesom vores lovgivning i dag også i vid udstrækning giver ugifte samlevende samme rettigheder.⁷

Tiderne skifter ganske rigtigt, og tidligere var det således ikke ligefrem nogen sjældenhed, når unge danskere benyttede sig af muligheden for at indgå et ægteskab trods en manglende opfyldelse af ægteskabslovens alderskrav. Men gav det også førhen anledning til bekymring, når umyndige kvinder ville giftes med ældre mænd, og sikrede myndighederne sig mon, at ægteskabet virkelig var efter brudens ønske og ikke et muligt tvangsægteskab, et andet nutidigt fokuspunkt? Eller var det helt andre forhold, der i datiden havde myndighedernes opmærksomhed, når de skulle behandle en dispensationsansøgning? Og nok så vigtigt: Hvorfor ville de kommende brudefolk ikke vente, til de havde opnået den modenhed, der angiveligt fulgte med myndighedsalderen? For at besvare disse spørgsmål skal det i det følgende undersøges hvorfor og hvordan, men også hvor meget der i det sønderjyske blev dispenseret for alderskravene i perioden 1923-32, de første ti år efter, at en ny ægteskabslov med skærpede krav til brudefolkenes mindstealder var trådt i kraft.

Dette tema, der ikke tidligere har været belyst, afdækkes ved først at beskrive den lovmæssige baggrund for de omtalte kongebreve og dernæst undersøge omfanget af de sønderjyske aldersdispensationer for til sidst at se nærmere på konkrete ansøgninger og deres sagsbehandling for dermed at komme tættere på praksis.

Som kildemateriale er dels anvendt tekster fra lovgivningsprocessen, dels materialer fra Danmarks Statistik kombineret med vielsesoptegnelserne i sognenes kirkebøger og duplikater af ægteskabsbøgerne. Desuden er de relevante journalsager eftersøgt i henholdsvis Justitsministeriet og i de sagsbehandlede amter. Ikke mindst i amtsarkiverne ses dog en del tomme eller meget tynde omslag, der nok viser, at der er givet en dispensation, men ikke ret meget andet. Der er heller ikke fundet journalsager på alle de personer, der har behovet et kongebrev for at blive viet, forudsat at fødselsdatoerne er korrekt anført i kirkebøgerne, hvilket man som hovedregel må antage, selv om der er konstateret et par enkelte fejl.

Den ny ægteskabslov og dens baggrund

Tilbage i middelalderen var piger giftefærdige fra 12-års alderen og drengene fra de 14 år, men med Danske Lov af 1683 blev mindstealderen hævet til 16 år for piger/kvinder og 20 år for mænd.⁸ At grænsen var lavere for kvinder end for mænd, afspejler en kultur, hvor ægtemanden som hovedregel var ældre end sin viv, og lignende uens aldersgrænser sås da også i danskernes naboland mod syd. Her var sønderjyderne frem til Genforeningen i 1920 underlagt § 1303 i Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896, der bestemte, at en mand skulle være fuldmyndig, det vil sige fyldt 21 år, og en kvinde være mindst 16 år gammel, før de kunne indgå ægteskab, dog – for kvindernes vedkommende – med mulighed for dispensation.⁹ Med Genforeningen i 1920 fulgte så Lov om Indførelse af dansk Personret, Familieret og Arveret i de sønderjyske Landsdele, efter hvilken de hidtil gældende tyske regler forblev i kraft indtil udgangen af 1921. Dog bestemte § 47, at reglerne om forlovelse og ægteskab indtil videre også skulle fortsætte efter denne skæringsdato.¹⁰ Det skyldtes et pågående arbejde med en ny dansk ægteskabslov, som blev endeligt vedtaget i juni 1922 med virkning fra 1. januar 1923.¹¹ Indtil da gjaldt altså de hidtil tyske aldersgrænser for de kommende sønderjyske ægtefolk dog med den lille krølle, at den tyske lov ikke specifikt nævnte de 21 år som mandens mindstealder, men blot

brugte udtrykket "fuldmyndighedsalderen". Da den imidlertid havde været 25 år i Danmark siden Danske Lov tilbage fra 1600-tallet, måtte der vælges mellem de to forskellige aldre. Det fik samtidens professor dr.jur. Henry Ussing til at fastslå, at ægteskabsalderen for sønderjyderne måtte forblive uforandret, altså ved de tyske 21 år.¹² Uoverensstemmelsen mellem de to landes myndighedsaldrer forsvandt i øvrigt med den nye danske Lov om Umyndighed og Værgemål, der blev vedtaget samtidig med den nye danske ægteskabslov og for en tid ændrede den danske myndighedsalder til ligeledes 21 år.¹³

Den nye danske ægteskabslov blev til efter et meget langt forarbejde. Helt tilbage i 1909 havde man på en konference med deltagere fra Sverige, Norge og Danmark diskuteret mulighederne for et fælles skandinavisk lovgivningsarbejde på blandt andet familierettens område, og det opfølgende kommissionsarbejde, der blev indledt året efter, resulterede i to udkast til love om henholdsvis "Ægteskabs Indgåelse og Opløsning" og "Ægteskabets Retsvirkninger". De lå færdigredigerede i henholdsvis 1913 og 1918.¹⁴ Af de danske bemærkninger til det førstnævnte forslag kunne man læse tankerne bag arbejdet, som lød således:

Ved udarbejdelsen af de her foreslåede regler har bestræbelserne måttet være rettede på samtidig med at værne om ægteskabsinstitutionens autoritet og familielivets trivsel at tage det fornødne hensyn til individernes frihed, et hensyn, som er af så meget større betydning, som man ved for strenge ægteskabsbetingelser og for snævre skilsmisseregler altid vil udsætte sig for at befordre frie kønsforbindelser og dermed i virkeligheden undergrave ægteskabet.¹⁵

Men samtidig erkendte forslagsstillerne, at det på nogle områder havde været nødvendigt at skærpe betingelserne for at indgå ægteskab for "på grundlag af videnskabelige anskuelser i nutiden [...] at værne om ægtefællerne og deres afkoms sundhed."¹⁶ Her var der tænkt på de paragraffer, der skulle bremse visse sygdomme og forhindre ægteskab mellem nærtbeslægtede, hvorimod det ikke refererede til de to betingelser, der er særligt relevante for denne undersøgelse, nemlig at "mand under 21 år eller kvinde under 18 år må ikke indgå ægteskab uden tilladelse af kongen eller den, han bemyndiger" (§ 6), og at "Den, som er under 21 år og ikke tidligere har været gift, må ikke indgå ægteskab uden forældrenes samtykke [...]" (§ 7).¹⁷ Herefter fulgte yderligere 13 paragraffer, der forholdt sig til andre ikke aldersrelaterede forhold, herunder netop sygdom og arvelige risici.

Om aldersgrænsen for at indgå ægteskab hed det, at den i Danmark hidtil havde været 20 og 16 år for henholdsvis manden og kvinden, men med en ubegrænset dispensationsret nedad. Samtidig blev det dog antaget, at aldersgrænserne vistnok havde været for lave, fordi

Det er det naturlige og bedst stemmende med de opgaver, som ægteskabet pålægger manden, at ægteskabsalderen for ham sættes højere end for kvinden. Retslægerådet udtaler [...], at hensynet til tilendebringelsen af mandens legemlige udvikling såvel som også faren for umådehold i kønsomgang i den tidlige alder gør det tilrådeligt for hans vedkommende at sætte ægteskabsalderen til 21 år. Denne opfattelse deles af de svenske og norske læger. Det synes også, ud fra en retslig og social betragtning, heldigst at fastslå 21-års alderen som grænse, idet man tør gå ud fra, at før opnåelsen af denne alder vil en mand som regel ikke have opnået en sådan åndelig og økonomisk selvstændighed, at han, selv med rette vedkommendes samtykke, bør kunne indtræde i et for hans liv så betydningsfuldt retsforhold, som ægteskabet er.¹⁸

Kommissionen havde naturligvis også gjort sig nogle tanker om kvindernes aldersgrænse, som nu blev foreslået hævet fra 16 til 18 år. Her havde Retslægerådet bidraget med sin viden om gennemsnitsalderen for menstruationens indtræden, der hos danske kvinder var 16 år og 10 måneder. Af den grund kunne kommissionen konkludere, at de fleste ikke var fysisk ægteskabsmodne som 16-årige og en del heller ikke, når de fyldte 17 år, hvortil kom, at de før de 18 år som regel heller ikke havde tilendebragt den nødvendige "elementæreste åndelige udvikling". "Både hendes egen individualitet og det hjem, hun skal grunde, både hendes ægtefælle og hendes mulige børn vil komme til at lide derunder, selvom hun måtte være i stand til at sætte sunde børn i verden," lød konklusionen. Faktisk havde det været under overvejelse at hæve kvindernes mindstealder yderligere for at give dem mere tid til at udvikle sig, men tanken blev opgivet igen, da man antog, at kvinden nok var ægteskabsmoden betydeligt før manden, og da en yderligere forhøjelse af grænsen ville være et meget stort spring. Dertil kom også her en bekymring for den sædelige adfærd, idet en for høj aldersgrænse "kunne medføre alvorlig fare for indgåelse af forbindelser udenfor ægteskab, som så måske aldrig ville blive legaliserede".¹⁹

De foreslåede aldersgrænser havde altså for såvel mændenes som kvindernes vedkommende til formål at sikre, at de havde den nødvendige åndelige og fysiske modenhed til at indgå ægteskab og var egnede

til at påtage sig opgaverne som forsørgere, henholdsvis husmødre, men dertil kom ønsket om bedst muligt at tøjle ungdommens trang til førægteskabelig kønslig omgang.

Når overvejelserne i Familieretskommissionens betænkning fra 1913 her er omtalt så udførligt, er grunden den, at politikerne i Folketinget og Landstinget tilsyneladende tog kommissionens tanker til efterretning og i hvert fald undlod at diskutere dem yderligere. Således blev der hverken stillet spørgsmål ved aldersgrænserne eller dispensationsmuligheden, da lovforslaget i april 1919 endelig kom til debat. På det tidspunkt havde man i Norge og Sverige allerede stadfæstet de første love i henholdsvis 1918 og 1915, men i Danmark havde justitsminister C.Th. Zahle ment, at loven burde afvente kvindernes valg til Rigsdagen, så de også kunne give deres besyv med.²⁰ På grund af denne udsættelse blev det så til gengæld muligt at fremlægge en samlet ægteskabslov, der tillige omfattede det seneste udkast fra Familieretskommissionen om ægteskabets retsvirkninger. Dermed kunne Danmark "med ét spring komme foran de to andre nordiske lande, idet vi så vil have en moderne lov om hele ægteskabet, mens man i Sverige og Norge hidtil kun er nået til at have den moderne lov om ægteskabs indgåelse og skilsmisse",²¹ som Zahle udtrykte det. Det gik dog ikke helt som spået, og justitsminister Sv. Rytter, der afløste Zahle i maj 1920, endte med at skille de to lovdele ad, sådan som man havde gjort det i Norge og Sverige. I 1922 blev det derfor kun den del, der omhandlede ægteskabernes indgåelse og opløsning, der kom til afstemning og blev ophøjet til lov.

Lovgivningsprocessen havde mellem 1919 og 1922 været afbrudt af et folketingsvalg og af Genforeningen, men i ingen af rigsdagssamlingerne indgik aldersgrænserne eller dispensationsretten i den politiske debat. Det spørgsmål, der fremkaldte den største uenighed, var derimod, hvorvidt vielserne altid skulle foregå borgerligt med mulighed for en efterfølgende kirkelig velsignelse, eller der skulle kunne vælges frit mellem en borgerlig og en kirkelig vielse. Det var i øvrigt en debat, som sønderjyderne lidt uforvarende blev trukket ind i. Således argumenterede flertallet i det nedsatte udvalg i januar 1920 for dets ønske om "almindelig borgerlig ægteforening" med en henvisning til, at en sådan ordning længe havde været gældende i Sønderjylland, hvilket – med den forestående Genforening for øje – måtte være en yderligere grund til at gøre ligeså i Danmark.²² Det argument ironiserede Mathilde Hauschultz fra Det Konservative Folkeparti dog noget over under 2. behandlingen. Hun mente, at den ordning blot var blevet påtvunget

sønderjyderne af prøjserne, og at de nok kunne undvære en sådan tvang, hvis de fremover fik et frit valg. Hun fandt, at justitsministeren misbrugte sønderjyderne i "partipolitikkens tjeneste", og tilføjede: "Dertil synes jeg, sønderjyderne er for gode."²³ Zahle måtte dog belære hende om, at et kirkeligt udvalg, nedsat af Nordslesvigsk Vælgerforening i 1919, faktisk havde udtrykt ønske om at bevare loven om borgerligt ægteskab.²⁴

Uanset denne lille skærmydsel stod det tilbage, at aldersgrænsen for at indgå ægteskab per 1. januar 1923 blev 21 år for mændenes og 18 år for kvindernes vedkommende, men at det ville være muligt at søge dispensation via en kongelig bevilling, det såkaldte kongebrev.

Om kongebrevene

Familieretskommissionen havde i sit lovforslag fra 1913 også gjort sig nogle tanker om de mulige dispensationer fra alderskravene. Den oplyste således, at 19-årige mænd hidtil "uden større vanskelighed" var blevet dispenseret, mens det var forekommet langt sjældnere blandt de 18-årige, og at dispensationerne i det hele taget ikke havde været voldsomt udbredte. I årene 1906-10 var der således foregået gennemsnitlig 110 vielser om året, hvor gommen havde behøvet et kongebrev. Ganske vist ville tallet formentlig stige, når aldersgrænsen blev hævet til 21 år, "men om noget synderligt stort antal vil der dog ikke blive tale,"²⁵ mente kommissionen. For kvindernes vedkommende var det forekommet uhyre sjældent – "vel 1 gang om året" – at der var givet dispensation, så også her anbefalede kommissionen, at muligheden blev bevaret, også selv om dette tal nok også ville stige med den hævede mindstealder. En stigning i ansøgningerne forskrækkede tydeligvis ikke kommissionen, der tværtimod anbefalede, at betingelserne for at udstede et kongebrev blev lempet, så det ikke kunne nægtes de 20-årige mænd og de 17-årige kvinder, hvis de havde en rimelig grund til at ønske ægteskab. Endvidere fandt kommissionen, at muligheden for dispensation burde stige, jo nærmere ansøgeren kom på aldersgrænsen.²⁶

Spørgsmålet er så, hvordan det rent faktisk gik? Hvor de øvrige danske ungersvende nu skulle vænne sig til, at de ikke længere frit kunne gifte sig som 20-årige, så havde de sønderjyske mænd hele tiden levet med den nye aldersgrænse på 21 år, så måske var deres behov for dispensation ikke så stort. For de unge kvinder var skærpselsen af alderskravet ens for alle, men til gengæld kunne udfordringen her synes

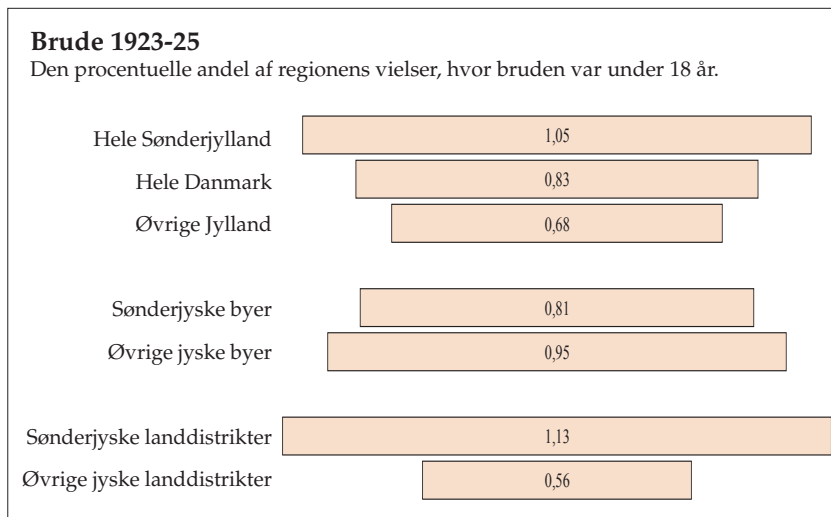
større, da forskellen fra tidligere ikke kun var ét, men to år. Heldigvis var brudenes og brudgommenes alder ved indgåelsen af ægteskab et tema af interesse for Danmarks Statistik, og dermed bliver det muligt at undersøge, om sønderjyderne overhovedet tog dispensationsmuligheden til sig.

Omfanget af dispensationer fra ægteskabslovens alderskrav i Sønderjylland 1923-1932

I det bevarede materiale fra Danmarks Statistik findes detaljerede tal for de enkelte år, der viser såvel brudenes som brudgommenes alder ved ægteskabets indgåelse, dog for mændenes vedkommende med de alleryngste samlet i én gruppe: "under 18 år". Med dette materiale er det muligt at beregne, hvor mange der i hvert kalenderår har behøvet et kongebrev, før de har kunnet kalde sig for rette ægtefolk at være. I 1930-32 er tallene opgjort for henholdsvis hovedstaden, provinsbyerne og landdistrikterne, mens de to sidste yderligere er opsplittet i Øerne og Jylland i de foregående år. Det bliver dog særlig interessant for de første tre år, 1923-25, idet man her særskilt opgjorde tallene for Sønderjyllands byer og landdistrikter. Her bliver det altså ikke bare muligt at opgøre omfanget af dispenserede sønderjyske brude og brudgomme, men også at sammenligne dem med det øvrige land for dermed at få en fornemmelse af, hvorvidt sønderjydernes ægteskabsadfærd i disse år afveg fra det øvrige Danmarks.

Der var ikke de store årlige udsving i det samlede antal vielser disse tre første år, omkring 26.000 årligt på landsplan, hvoraf de sønderjyske vielser udgjorde godt 1400.²⁷ Det var ikke noget stort tal og udgjorde blot 5,4 % af det totale antal vielser, men det bør sammenholdes med det faktum, at den sønderjyske befolkning i 1921 kun udgjorde 5,0 % af Danmarks samlede befolkningstal.²⁸ De relativt få sønderjyske vielser betød tilsvarende, at antallet af brude under 18 år var beskedent: kun 45 de første tre år, hvilket selvsagt ikke er noget stort tal at lave statistik på. Alligevel er det forsøgt i nedenstående diagram, hvor andelen af sønderjyske brude med behov for et kongebrev er sammenlignet med de tilsvarende tal for dels hele Danmark, dels det øvrige Jylland. Og da materialet tillader en yderligere opdeling i by og land, er dette også gjort.

Som det ses, er tallet for hele Sønderjylland noget højere end for det samlede Danmark, men der er dog ikke tale om en statistisk signifikant forskel. Det er der derimod, når blandt andet hovedstaden med dens

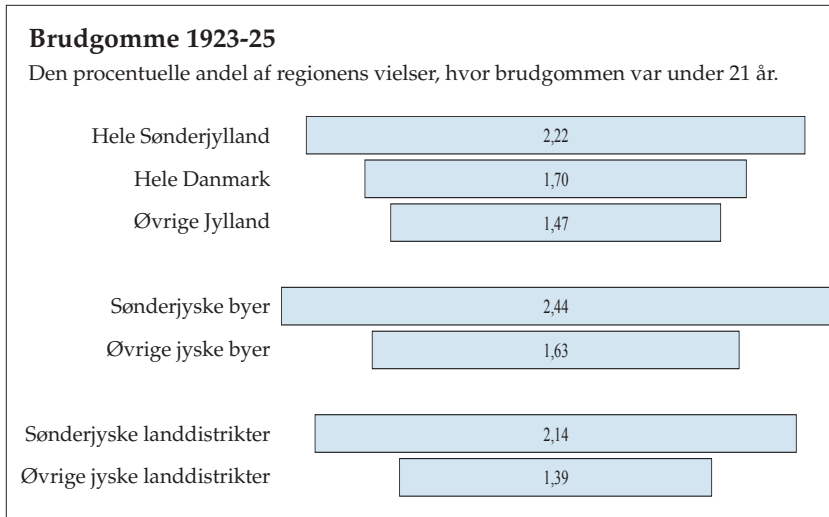

Egen fremstilling på grundlag af RAK 1308 Danmarks Statistik 1911-40, Befolkningsopgørelse, ægteskaber 1916-25, Ægteskaber 1921-25, tabel 7.

lidt særlige adfærd udelukkes, og der kun sammenlignes med det øvrige Jylland. Her var den sønderjyske andel godt halvanden gang større. Denne signifikante forskel bliver endnu mere markant, hvis man kun ser på de sønderjyske landdistrikter, hvor andelen af helt unge brude var dobbelt så høj som i de øvrige jyske landdistrikter. Kun når det gjaldt de sønderjyske byer, var billedet omvendt, men dette tal baserer sig kun på ni unge brude, og forskellen er da heller ikke signifikant.

Tendensen er den samme, når brudgommene underkastes en tilsvarende sammenligning, som det fremgår af det følgende diagram. Her er der tale om 95 sønderjyske mænd, der blev viet, før de havde nået den lovpligtige mindstealder på 21 år, og de udgjorde dermed 2,22 % af det samlede antal sønderjyske vielser, hvor tallet for brudenes vedkommende var 1,05 %. I mændenes tilfælde var de sønderjyske andele højere i alle tre sammenligninger med de øvrige danske tal, om end de i landdistrikterne "kun" lå en halv gang over deres jyske landsmænd, hvor brudenes andel var dobbelt så stor. Der er dog også for brudgommens vedkommende tale om en signifikant forskel, og det er således kun i sammenligningen med de andre jyske byer, at resultatet er usikkert.

Alene baseret på disse relativt beskedne tal ser det altså ud til, at sønderjyderne i de første år efter den nye ægteskabslovs ikrafttræden

Egen fremstilling på grundlag af RAK 1308 Danmarks Statistik 1911-40, Befolkningsopgørelse, ægteskaber 1916-25, Ægteskaber 1921-25, tabel 5.

var flittigere til at gøre brug af dispensationsmuligheden end de øvrige danskere og ikke mindst sammenlignet med de øvrige jyder.

Var de sønderjyske tal et udtryk for en anden kultur baseret på erfaringerne fra tiden under tysk styre og ikke mindst tysk administration, så der var tale om en længerevarende tendens? Det kan ikke umiddelbart afgøres, fordi Danmarks Statistik ophørte med særskilt at registrere tallene for de fire sønderjyske amter efter 1925. Det har heller ikke været muligt at rekonstruere de manglende senere tal for Sønderjylland med andre kilder på en sådan måde, at de bliver umiddelbart sammenlignelige med de bevarede landstal. Den sikreste alternative måde at danne sig et overblik over antallet af sønderjyske vielser, hvor en eller begge ægtefæller behøvede et kongebrev, har vist sig at være en systematisk gennemgang af sognenes kontraministerialbøger og duplikater af ægteskabsbøgerne, hvor henholdsvis de kongelige og borgerlige vielser er nedfældet med angivelse af såvel vielsesdagen som ægtefællernes fødselsdatoer. En sideløbende optælling af det samlede antal bryllupper i de samme bøger i den samme ti-års-periode gør det muligt at beregne andelen af nødvendige dispensationer sogn for sogn. Det er imidlertid et ganske omfattende arbejde, hvorfor det i denne undersøgelse er begrænset til Sønderborg og Aabenraa amter, der i 1932 blev lagt sammen

til Aabenraa-Sønderborg amt, med i alt 40 sogne. Materialet indeholder desværre flere lakuner, idet duplikatbøgerne savnes fra Oksbøl, Svenstrup, Notmark, Asserballe og Rise sogne, ligesom en del af de øvrige først er ført fra året 1924. For de kirkelige vielsers vedkommende savnes kirkebogen for Broager øst og for den tyske menighed i Sønderborg, hvorfor de dér foretagne vielser – ligesom de borgerlige vielser i de manglende duplikatbøger – må undværes i den talmæssige opgørelse.

I de trods alt stadig mange tilgængelige sognebøger fra de to amter er der for hele tiårsperioden optalt 6.095 vielser, i hvilke der optræder 52 brude og 139 brudgomme med en alder, der nødvendiggjorde et kongebrev. Disse 191 brudefolk var fordelt på 183 vielser, fordi den lidt for unge brudgom i otte tilfælde blev viet til en ligeledes for ung brud, men uanset dette så udgjorde de helt unge brude 0,85 % af de sammenlagt 6.095 sønderjyske brude, mens brudgommene under 21 år havde en andel på 2,28 % af de tilsvarende gomme. I opgørelsen fra Danmarks Statistik for de første tre år lød de tilsvarende procenter for Sønderjylland på 1,05 % og 2,22 %, hvorfor de to amter skønnes tilstrækkelig repræsentative for det samlede Sønderjylland.

Det kan således konstateres, at sønderjyderne ikke holdt sig tilbage, når det gjaldt muligheden for at indgå ægteskab i en yngre alder, end loven foreskrev, men hvor havde myndighederne, der skulle bevilge de nødvendige kongebreve, så deres opmærksomhed: på barnebrude, tvangsægteskaber eller noget helt tredje? Ja, i første omgang skulle de tage stilling til, om ansøgerne overhovedet havde en god grund til at ønske sig et kongebrev, for det var en afgørende forudsætning.

En "rimelig grund til at dispensere fra den foreskrevne alder"²⁹

Det oprindelige lovudspil fra Familieretskommissionen havde ladet det stå ret åbent, hvordan der skulle dispenseres fra aldersreglerne, og blot skrevet, at det skulle foregå med "tilladelse af kongen eller den, han bemyndiger".³⁰ I den endelige lovtekst var det omformuleret til: "Undtagelse herfra [aldersbetingelserne] kan gøres ved kongelig bevilling i overensstemmelse med de hidtil gældende regler",³¹ hvilket heller ikke var særlig konkret, men blev uddybet i cirkulære nr. 255 af 1. december 1922. Her blev det fastslået, at Justitsministeriet havde mandatet til at udfærdige bevillingerne, men at det kunne overlades til amtmændene, når den mandlige andrager var fyldt 20 år og den kvin-

delige 16 år, dog under forudsætning af, at ministeriet ville blive inddraget, hvis der opstod tvivl om, hvorvidt betingelserne var opfyldt. Fire særlige betingelser blev opstillet:

1. Der skulle foreligge et samtykke fra de mindreårige brudefolks forældre eller værger.
2. Der skulle foreligge et samtykke fra ægteskabets anden part.
3. Der skulle fremlægges en lægeerklæring om andragerens fysiske modenhed sammen med behørigte attester om den åndelige modenhed og for mændenes vedkommende også deres evne til at forsørge en familie.
4. Endelig skulle der gives en rimelig grund til at dispensere.³²

Per 1. januar 1929 blev aldersgrænsen for amternes ret til lokalt at afgøre de mandlige ansøgers sager yderligere nedsat fra 20 til 19 år,³³ men alligevel – og til alt held for denne undersøgelse – endte mange af de sønderjyske ansøgninger, der alt andet lige kunne have været afgjort i de to amter, alligevel i Justitsministeriet. Det er nemlig dér, de mest omfattende journalsager er fundet bevaret. Andre sager befinder sig blandt de amtslige journaler, hvor der imidlertid i mange tilfælde kun er opbevaret få dokumenter af begrænset informationsværdi.³⁴ Endelig er der en mindre del af vielserne, hvor det slet ikke er lykkedes at opdrive sagens akter, men desuagtet foreligger der så meget kildemateriale, at det er muligt at danne sig et indtryk af, hvad der har spillet ind, når ansøgerne har skullet fremlægge deres sag, og når embedsmændene har skullet beslutte, om det ønskede kongebrev kunne bevilges.

Af de fire krav, der er oplistet ovenfor, skiller det fjerde sig ud. Hvor de tre første forudsatte, at personer med et kendskab til andrageren udtalte sig til fordel for dennes ønske om et ægteskab, så blev det den offentlige sagsbehandler, der skulle afgøre, om der nu også forelå en rimelig grund til at dispensere for den manglende alder. Heri lå en risiko for nogle subjektive og dermed tilfældige afgørelser, men sådan gik det egentlig ikke. Det er således et gennemgående træk i de mange sager, at den altafgørende – og næsten kun eneste – grund til dispensation var brudens graviditet. Det blev da også direkte formuleret i 1928 i det omtalte cirkulære, der udvidede amternes ret til også at udstede bevillinger til de 19-årige mænd. Her blev det forudsat, at "andragerens økonomiske forhold er tilfredsstillende, og der foreligger særlig vægtige grunde – såsom brudens besvangrelse – for at dispensere fra den i loven foreskrevne alder."³⁵

I langt de fleste af de bevarede ansøgninger var kvindens graviditet da også den eneste begrundelse, hvilket indikerer, at parret nok ikke ville have haft aktuelle planer om ægteskab – og i nogle tilfælde måske aldrig ville have fået det – hvis ikke bruden var blevet besvangret. Endvidere befandt hun sig i over halvdelen af de 96 sager, hvor tidspunktet for hendes forventede nedkomst fremgår af de bevarede akter, i enten 7., 8. eller 9. måned, da ansøgningen blev indgivet, så disse par havde altså ventet med den endelige beslutning, til det syntes uundgåeligt, at graviditeten ville ende med et barn. Der var endda dem, der ventede, til barnet var født. Således skrev en 20-årig mand fra Aabenraa først sin ansøgning til kongen den 12. februar 1926, efter at det fælles barn var født to dage tidligere. I journalen noterede amtet: "Indstilles, at det ansøgte e.o. [extra ordinem = uden for ordenen] bevilges, uanset at barnet er født", hvilket fortalte, at der ikke nødvendigvis var garanti for et kongebrev, når bruden ikke længere var gravid.³⁶ Ikke desto mindre fik langt de fleste af materialets 20 andre unge ansøgere, der allerede var blevet forældre til mindst ét barn, deres kongebrev. I tre tilfælde var det næste barn på vej, og sagen kunne dermed behandles som de fleste andre graviditetssager, men ellers bidrog det til en positiv afgørelse, hvis faderen var fyldt 20 år på ansøgningstidspunktet. Det var en maskinbygger fra Sønderborg ikke, da han ønskede at ægte sin 17-årige kæreste, som 20 dage tidligere havde født deres fælles barn. Hun fyldte 18 år to måneder senere, mens han var fem uger fra sin 20-års fødselsdag, da de indgav deres fælles ansøgning i august 1929. Det lokale politi, der som en helt almindelig procedure hjalp med at fremskaffe de nødvendige attester og det nødvendige beslutningsgrundlag, noterede i sin første rapport, at bevillingen først kunne udstedes, når gommen [20 dage senere] var fyldt 20 år, og da amtet endelig var parat til at udfærdige kongebrevet – arbejdet med attesterne trak ud – var dets forudsætning, at "den mandlige part nu efterhånden er fyldt 20 år og den kvindelige part er over 16 år."³⁷ Her var amtet dog ikke helt ajour med cirkulærerne, der nu også lod dem bevilge kongebreve til de 19-årige mænd.

Alderen i sig selv var dog ikke nødvendigvis nok. Således fik en 20-årig arbejder fra Aabenraa afslag, da han i 1924 ville giftes med sin kæreste, der havde to børn. Her var amtet ubønhørligt: "Er ansøgeren fader, har de kunnet leve med 2 børn uden ægteskab, uden at det har generet dem, hvorfor de også må kunne vente, til han fylder 21 år. Er han ikke fader, er der nok ingen grund." I dette tilfælde måtte parret pænt vente, men giftede sig samme måned, som gommen var fyldt de 21 år.³⁸

Graviditet var altså den sikreste vej til et kongebrev, og selv om de fleste først indgav deres andragender langt henne i graviditeten, så var der andre, der tidligt greb lejligheden til at få et i forvejen forpligtende forhold officielt stadfæstet. Et eksempel var en 20-årig maskinbygger fra Aabenraa, der i 1924 allerede havde været forlovet med sin kommende hustru i knap et år, da han søgte om lov til at ægte hende. Hun var gravid i fjerde måned, og de kunne således have ventet, til han tre måneder senere fyldte 21 år, men brylluppet var allerede planlagt, og han var parat.³⁹ En 20-årig skomager fra Sønderborg var også helt klar til at "indgå i det hellige ægteskab" med sin 17-årige kæreste i september 1924. De var ringforlovede, og da hun nu var frugtsommelig, ville de straks giftes. Han havde indhentet de nødvendige attester, dog ikke den ellers obligatoriske graviditetsattest, for han mente ikke, at en jordemoder kunne konstatere, om kæresten var gravid eller ej, da hun kun var i 2. måned. Trods den manglende attest fik han sit kongebrev, og de to kunne gifte sig i oktober som planlagt.⁴⁰

Det forekom dog også, at ansøgningerne indeholdt andre begrundelser, som i et tilfælde fra Alnor, hvor en knap 18-årig syerske i 1928 bad om lov til at ægte sin 21-årige kæreste, fordi "det er mit inderlige ønske, at min fader kommer med til mit bryllup, at min fader, som er skibsfører, kun sjældent kan komme hertil på besøg, og at han har meddelt, at han vil komme hjem i de første 2 uger af december, og at det derefter er ganske uvist, hvornår hans skib kommer her til landet." Hun vedlagde pligtskyldigt seks bilag, der skulle dokumentere, at hun opfyldte de øvrige krav for en dispensation, plus et syvende, der skulle dokumentere, at hun var uden formue, hvorfor hun bad sig fritaget for bevillingsgebyret på 33 kr. 66 øre. Det var imidlertid ikke nok for Aabenraa Amt, der bad det lokale politi foretage yderligere undersøgelser, og det var først med politiets fremsendelse af en lægeattest, der viste, at hun var svanger i femte måned, at hun fik sit kongebrev. At graviditeten i dette tilfælde var afgørende, fremgår af politiets bemærkning om, "at der efter denne begrundelse ikke herfra vides noget mod det ansøgte at erindre."⁴¹

Syerskens primære begrundelse var følelsesmæssig, og det samme kunne man vel sige om en anden 17-årig, der i 1925 ønskede at ægte sin 20-årige forlovede, med hvem hun havde et syv måneder gammelt barn. "Det virker i høj grad deprimerende på mit sind, at jeg af den grund tidlig og silde må høre ondt af mine nærmeste", hed det i hendes ansøgning, og i dette eksempel endte det faktisk med et kongebrev, selv

Der er bevaret mange bryllupsbilleder rundt om i de danske lokalarkiver, men det er en sjældenhed at finde ét, hvor bruden glad fremviser sin graviditet som på dette foto fra 1927. Denne brud, der var i sjette måned, og hendes udkårne var henholdsvis 24 og 26 år gamle og behøvede altså ikke et kongebrev. Billedkilde: Vordingborg Lokalhistoriske Arkiv. Fotograf ukendt.

om der ikke forelå en graviditet. Sagsbehandlingen trak imidlertid ud, da parret havde overset, at den kommende brudgom også skulle søge dispensation. Der gik således seks uger, før begge kongebreve var i hus, og det endte med at være stor ståhej for ingenting, for det unge par ventede yderligere en måned med brylluppet, så det stod dagen efter hans 21-års fødselsdag og 18 dage efter hendes 18-års dag.⁴²

For en 20-årig fodermester fra Nordborg var behovet for et kongebrev af en mere praktisk karakter, idet han sammen med sin kæreste havde et 3-måneders barn, der var sat i pleje hos moderens familie syd for grænsen. De tyske myndigheder ville imidlertid ikke godkende plejehjemmet, "hvorfor vi ser os nødsagede til at tage det hertil", som fodermesteren formulerede det. Dertil kom, at moderen som tysk statsborger havde en tidsbegrænset opholdstilladelse, så der var dobbelt behov for at etablere et fælles hjem i Sønderjylland.⁴³ En anden 20-årig fra Sønderborg havde et lignende argument, da han i slutningen af 1923 fik lov at ægte sin 19-årige kæreste: De havde ligeledes et fælles barn, som var i pleje hos hendes forældre, "og vil vi lettere kunne underholde dette barn, som nu, da vi skal betale den store plejeløn. Da vi dog senere vil indgå ægteskab med hinanden, er det os meget om at gøre, at vi får denne bevilling."⁴⁴

Økonomi spillede ligeledes ind, da en knap 20-årig landmandssøn fra Lysabild i 1926 bad om lov til at ægte sin 17-årige kæreste. Han havde købt en ejendom, og "hensynet til ejendommen gør det ønskeligt for ham snarest muligt at kunne indgå ægteskabet med hans forlovede, der er uddannet til at forestå husholdning." Det blev imidlertid afgørende, "at besvangrelse foreligger, og at dette er den væsentligste grund til andragendets fremkomst."⁴⁵ På lignende måde ønskede en 20-årig snedkersvend fra Kværs "at stifte bo hurtigst muligt", da han skulle overtage sine svagelige forældres landejendom og snedkerværksted. Også her blev der brug for hjælp i huset, for hans søster skulle giftes og flytte hjemmefra, men når det hastede, skyldtes det den udkærnes graviditet.⁴⁶

Hensynet til familien som den eneste begrundelse rakte ikke for en 17½-årig kvinde fra Holbøl sogn, der i 1928 ønskede at ægte sin kæreste, angiveligt fordi hendes ældre og svagelige forældre havde brug for både hende og kæresten til at hjælpe med landbrugets fortsatte drift. Politimesteren i Gråsten havde ikke noget imod det ansøgte, selv om begrundelsen "ikke synes at være helt fyldestgørende", men amtet sagde nej. Her mente man ikke, at "den anførte begrundelse giver rimelig

grund til at dispensere fra den foreskrevne alder, hvorfor det ansøgte ikke kan bevilges". Afgørelsen var formentlig ganske heldig, for parret ses heller ikke gift, efter hun var fyldt de 18 år. Ved folketællingen i 1930 klarede hendes forældre sig med to andre hjemmeboende døtre og en tjenestedreng, mens hun selv må have opholdt sig andetsteds, og i 1935 blev hendes daværende kæreste, stadig ungkarl, viet til en jævnaldrende kvinde på Djursland. Jævnaldrende havde han imidlertid ikke været med den 17½-årige fra Holbøl, idet han var tæt på de 34 år, da hun ansøgte om kongebrev. I journalen ses den relativt store aldersforskel imidlertid ikke italesat under sagsbehandlingen,⁴⁷ og det giver anledning at se nærmere på eventuelle mulige "barnebrude" i undersøgelsesgruppen.

Sønderjyske barnebrude – eller barnegomme?

Som tidligere nævnt er der i nutiden ikke nogen skarp definition af begrebet barnebrud, og i datiden sås fænomenet slet ikke italesat. Et opslag i den digitaliserede Flensborg Avis på ordet "barnebrud" afslører, at ordet kun blev brugt to gange i det undersøgte tiår, og begge gange i en litterær tekst om fremmede kulturer.⁴⁸ Imidlertid har man vel også dengang haft en mening om, hvornår en pige var for ung til ægteskab, og tilsyneladende var skæringspunktet de 16 år. Familieretskommissionen havde i det oprindelige udspil ganske vist ikke villet sætte nogen nedre grænse for de mulige aldersdispensationer, men tilføjede: "uagtet man selvfølgelig anser denne for udelukket, når man når ned til 14-15 års alderen for kvinden og 17-18 års alderen for manden."⁴⁹ Amternes generelle ret til at dispensere kvinder ned til 16-års alderen uden at involvere Justitsministeriet trak i den samme retning, ligesom de 16 år jo også havde været aldersgrænsen for kvinders frie adgang til ægteskab, før den nye ægteskabslov blev gældende. Det kan vel dermed konkluderes, at 16-17-årige brude ikke blev set som noget voldsomt utilstedeligt, uagtet at lovens aldersgrænse var sat til 18 år, og myndighedsalderen for både kvinder og mænd var 21 år. Det er derfor ikke overraskende, at de 52 unge kvinder, der i denne undersøgelse blev bevilget et kongebrev, alle var fyldt 16 eller 17 år. De otte af disse blev således gift med kongebrevet i hånden som 16-årige, mens resten var fyldt 17 år på vielsesdagen.

Hvis man ser nærmere på disse otte yngste brude, springer et særligt fænomen i øjnene. Det er ikke så overraskende, at to af dem, hvoraf

den ene fyldte 17 en uge efter brylluppet, og den anden var 16½, blev gift med unge mænd, der begge var 19½ år gamle. De var dermed et år yngre end gennemsnitsalderen for undersøgelsens 183 brudgomme (20,8 år). I de to ægteskaber var brudefolkenes indbyrdes aldersforskelle 3 år, hvilket til gengæld svarer ret nøje til gennemsnittet for alle 183 ægteskaber, når man ikke skelner mellem, om det var manden eller kvinden, der var ældst, hvis de da ikke var lige gamle. For de seks andre 16-årige brudes vedkommende var ægtemændene imidlertid noget ældre med en gennemsnitlig aldersforskel på godt 11 år.⁵⁰ Man kan derfor overveje, om de dermed opfyldte det andet kriterium, der i nutiden bruges i talen om barnebrude, nemlig at de unge piger bliver gift med betydeligt ældre mænd. Heller ikke her har nutiden sat tal på, hvor stor aldersforskellen må være, før det bliver angribeligt, men i denne undersøgelse resulterede aldersforskellene tilsyneladende ikke i hævede øjenbryn. I det seneste eksempel, der blev omtalt ovenfor, hvor den 17-årige kvinde fra Holbøl fik afslag, blev det da heller ikke begrundet med, at hendes kæreste var dobbelt så gammel, men at det var en utilstrækkelig begrundelse, at de skulle hjælpe forældrene på deres landbrug.

Den største aldersforskel, der er fundet i forbindelse med denne undersøgelse, vedrører en ansøgning fra årsskiftet 1925/26. Her søgte en 16-årig kvinde fra Oksbøl bevilling til at ægte en fisker, der netop havde rundet de 38 år. Parret er hidtil ikke medtalt, fordi deres borgerlige ægteskab skjuler sig i en af de manglende duplikatbøger, men sagsbehandlingen er bevaret. Den afslører, at politiet efter at have indhentet de manglende attester konkluderede, "at der herfra intet vides mod det ansøgte at erindre." Amtet kan ikke have været uenig, for den ønskede bevilling blev udstedt i begyndelsen af februar, hvorefter brylluppet – ifølge en lokalhistorisk kilde – stod i marts blot 19 dage, før hun nedkom. Hvis aldersforskellen overhovedet havde givet anledning til bekymring, så måtte graviditeten altså have overtrumpet den.⁵¹ Ægteskabet viste sig i øvrigt holdbart, for parret og deres (eneste) barn var stadig sammen ved folketællingen i 1940. Ifølge ovennævnte lokalhistoriker forblev ægteparret sammen i Oksbøl til 1965, hvor de fraflyttede sognet for at bo nær deres for længst voksne barn.⁵²

Tilbage til de seks resterende ægtemænd, der fik sig en 16-årig brud, så var den ældste af dem en træskomager fra Øster Løgum Sogn på 34 år. Desværre rummer denne journal hverken ansøgningen eller de udstedte attester, men blot en afskrift af kongebrevet og en fritagelse

for den ellers obligatoriske lysning. Det sidste tyder på hastværk, og på omslaget er der også noteret et "Haster". Der gik da også kun seks dage mellem udstedelsen af kongebrevet og den borgerlige vielse, men det kan ikke have været begrundet i hendes snarlige nedkomst, for der gik yderligere fire måneder, før en søn blev født.⁵³ Vi ved altså ikke, hvilke eventuelle overvejelser der gik forud for kongebrevet, kun at aldersforskellen kombineret med hendes unge alder ikke kom til at stå i vejen.

I en af de andre sager fra 1932 ville en 16½-årig fra Ulkebøl giftes med sin 28-årige forlovede gennem cirka et år, idet hun var gravid i 4. måned. Myndighederne påtalte ikke aldersforskellen, men den kommende brudgom bemærkede, at pigen havde opgivet at være 16 år gammel, da han lærte hende at kende, men – viste det sig senere – kun været 15.⁵⁴ Når han fandt det nødvendigt at oplyse dette, kunne det indikere, at 15 år ikke kun var en betænkelig grænse i forhold til ægteskab, men også en normativ grænse for, hvornår en voksen mand ikke burde indgå i et forhold med en mindreårig kvinde/pige.

Hvis det var tilfældet, så måtte en anden 28-årig mand fra Ulkebøl Sogn have brudt normerne. Hans brud var i slutningen af 1931 16½ år gammel, da hun søgte om den kongelige bevilling og oplyste, at hun i cirka to år havde været forlovet med den kommende gom. Hun havde allerede to børn med ham, hvoraf det første var født, da hun var 15½ år, og det andet for nylig. Ønsket om ægteskab skyldtes gommens nylige erhvervelse af et statshusmandssted, hvor de to ved fælles hjælp ville kunne ernære deres familie. I dette tilfælde blev hendes alder – men ikke aldersforskellen – imidlertid problematiseret af Sønderborgs politi, der "under henvisning til, at andragerinden kun er 16½ år gammel, ganske skal henstille, om der måtte være tilstrækkelig hjemmel til at imødekomme det ansøgte." En måned senere havde politiet imidlertid ændret mening efter igen at have været sat på sagen og ville nu indstille, "om der i betragtning af, at andragerinden faktisk lever sammen med sin forlovede og underholdes af ham og har 2 børn med ham, måtte være tilstrækkelig anledning til at imødekomme det ansøgte, uagtet at andragerinden mangler 1 år og 3 måneder i at være 18 år." Hun fik bevillingen – trods fravær af graviditet – og de to blev derefter viet.⁵⁵

I et andet eksempel fra Tandslet havde den 16-årige i 1925 – fire måneder efter sin fødselsdag – ansøgt om et kongebrev med den begrundelse, at hendes 25-årige forlovede var i begreb med at købe en landbrugsejendom, men vanskelig ville kunne drive den uden en ægtefælle. Dertil kom det praktiske, at parret havde brug for at forlade

Selv om myndighederne først havde sine betænkeligheder ved at bevilge den unge moder fra Ulkebøl Sogn dispensation til ægteskab, så fik den lokale betjent et godt indtryk af hende: "Andragerinden er en ualmindelig stor og kraftig pige, der ser meget ældre ud. Hjemmet er ualmindeligt propret og rent." På billedet fra cirka 1935 ses det pågældende ægtepar, Klara og Christian Clausen, sammen med to af de fire børn, de havde hos sig ved folketællingen i 1940, hvor ægteskabet havde vist sin levedygtighed.⁵⁶ Billedkilde: Taasinge Lokallhistoriske Arkiv. Fotograf ukendt.

deres respektive hjem; hun, fordi moderen var enke på aftægt, og han, fordi hans bror skulle overtage fædrenejgården. Politiet kunne imidlertid ikke anbefale det ansøgte på grund af hendes unge alder, og amtet fandt også, at "bruden er lovlig ung, samt at de anførte grunde ikke er særlig vægtige." Straks efter afslaget fulgte imidlertid en ny anmodning, denne gang ledsaget af en svangerskabsattest, efter hvilken den vordende brud var gravid i 6. måned, og så var vejen til ægteskab alligevel banet.⁵⁷ Graviditeten havde overtrumpfet aldersspørgsmålet, og noget lignende skete, da en 16½-årig kvinde fra Sønderborg i 1926 ønskede at ægte sin syv år ældre kæreste, fordi hun to måneder tidligere havde født deres fælles barn. "Skønt barnets fødsel afgiver skellig

grund, skal jeg dog, under henvisning til, at andragerinden kun er 16½ år gl., henstille, om der måtte være tilstrækkelig grund til at imødekomme andragendet,"⁵⁸ noterede politiet. Med en understregning af oplysningerne om det fælles barn besluttede amtet sig alligevel for en bevilling, og parret fik sit bryllup.⁵⁹

Der var også blandt de 17-årige kvindelige ansøgere flere eksempler på knap ti års aldersforskel mellem hende og manden, men i ingen af disse journaler ses hverken alder eller aldersforskel problematiseret. Ud fra dette materiale ser det altså ud til, at 15-16 år blev set som den kritiske alder i forhold til kvinders/pigers adgang til ægteskab, men at brudens og gommens indbyrdes aldersforskel ikke blev tillagt nogen særlig betydning. Og dog! Familieretskommissionen havde i sin tid hævdet det standpunkt, at kvinden "dog sikkert er ægteskabsmoden betydelig tidligere end han [manden]",⁶⁰ så måske var det snarere "barne-gommene", der krævede en særlig beskyttelse? Det fik en 20-årig fodermester fra Bjolderup i hvert fald at føle, da han i efteråret 1925 ønskede at ægte sin 25-årige kæreste. Sammen havde de et barn, og med hende som hustru ville det være lettere for ham at passe et job som gift fodermester. Amtet afslog imidlertid uden nogen nærmere begrundelse, men til Justitsministeriet kunne amtsassessoren oplyse, at det "skyldtes hensynet til, at andrageren er 5½ år yngre end sin forlovede."⁶¹ Det er uklart, om amtet siden modtog nye oplysninger eller blev korrigeret af ministeriet, men i hvert fald fik fodermesteren sin bevilling tre måneder senere, så den ønskede vielse kunne gennemføres.

En ligeledes 20-årig arbejder fra Aabenraa fik i 1926 afslag af amtet, da han ville ægte moderen til sit ti måneder gamle barn. Afslaget blev begrundet med "det oplyste og særligt under hensyn til, at De for tiden er arbejdsløs", hvilket han imidlertid ikke ville acceptere. Han klagede til Justitsministeriet, der derpå bad amtet oplyse om sagsforløbet, og nu kom det frem, at det ikke kun drejede sig om det manglende arbejde, men også, at barnet allerede var født, og at andrageren var fem år yngre end den vordende brud. På denne baggrund fastholdt ministeriet afslaget. Efter at have fremlagt nye oplysninger fik andrageren dog sit kongebrev fem måneder efter det første afslag, så også her endte det med ægteskab.⁶² Et tredje eksempel er det allerede omtalte fra 1924, hvor der blev givet afslag til en arbejder fra Aabenraa, hvis kæreste havde to børn, men hvor det var uklart, hvorvidt han var deres far. Her hed det i et internt notat: "Under hensyn til den mellem parterne værende betydelige aldersforskel afslås andr[agend]et (det er dog af hensyn til bru-

den rigtigst ingen motivering at gøre udover "under de forel[iggende] omst[ændigheder] ej anledning".⁶³ Hun var fem år ældre end ham.

Man kan undre sig over, at mindre aldersforskelle kunne føre til afslag, når kvinden var den ældste, mens større aldersforskelle i omvendt favør tilsyneladende ikke blev tillagt betydning, men her spillede det uden tvivl ind, at det traditionelt var langt mere almindeligt for kvinder end for mænd at få sig en betydelig ældre ægtefælle. Ser man på ægteskabsstatistikken for de jyske landdistrikter i et tilfældigt år, her 1926, så blev 54 kvinder i alderen 20-24 år gift med mænd i alderen 40-74 år, mens 56 af de 25-29-årige kvinder blev viet til mænd mellem 45 og 74 år. De omvendte tal for mændene var blot 2 og 1.⁶⁴ I gennemgangen af de to undersøgte amter er der tilsvarende registreret et halvt hundrede vielser med mere end 20 års forskel mellem brud og gom, og i samtlige var kvinden den yngste. 28 af dem var under 30 år gamle, da de blev viet, mens deres ægtemænd var mellem 41 og 69 år.

Dette til trods er det dog stadig overraskende, at en blot fem år ældre brud skulle få myndighederne til at afslå en dispensation, men måske var det blot et udslag af en enkelt sagsbehandlers personlige holdninger. Således hørte de tre omtalte sager alle hjemme i Aabenraa Amt, mens amtsassessoren var Carl Bang. Han havde egenhændigt skrevet de to notater om den bekymrende aldersforskel, mens det tredje notat var et referat af en tidligere afgørelse, som formentlig også var Bangs. Der sås i øvrigt ikke flere tilfælde, hvor et afslag blev åbenlyst begrundet i en bruds højere alder, efter at Bang i 1926 havde forladt sit embede, ligesom der heller ikke sås lignende tilfælde i Sønderborg Amt, heller ikke, hvor kvindens aldersforspring var større end de fem år.

Når en noget ældre gom med en yngre brud ikke blev problematiseret i sagsbehandlingen, så havde det formentlig sin baggrund i en kulturel tradition. Helt sikkert er det dog, at det afgørende kriterium for at opnå et kongebrev, nemlig brudens graviditet, bundede i den traditionelle norm, der sagde, at børn burde fødes inden for et ægteskabs rammer. De uægte(skabelige) børn kunne ikke kun give betydelige sociale og økonomiske udfordringer for den enlige mor, der ville forsøge at beholde det, men var også forbundet med en skam, der ikke kun hang ved barnet og moderen, men også ramte moderens familie, som ikke sjældent måtte overtage ansvaret for et sådant barn, hvis det da ikke skulle ende som plejebarn blandt fremmede. Bedsteforældrene kunne altså også have en interesse i, at de unge vordende forældre lod sig vie, og derfor skal deres mulige rolle i ægteskabsovervejelserne undersøges nærmere.

*Carl Bang (1888-1969) var amtsassessor i Aabenraa Amtskommune fra 1920 til 1926, hvorefter han blev dommer i Vestre Landsret og siden præsident sammesteds.⁶⁵
Billedkilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv.
Fotograf ukendt.*

Den ældre generations indflydelse på ægteskabsplanerne – støtte, pres eller tvang?

”Det er såvel min forlovedes som mit inderlige ønske, at barnet må blive født indenfor ægteskabet, og at barnets første opfostring må ske indenfor ægteskabet. Vi er derhos af den overbevisning, at det vil blive ulige lettere for os at forsørge barnet på forsvarlig måde, når dette kan ske i vort fælles hjem.” Sådan skrev en 20-årig tømrersvend fra Gråsten, da han i 1924 søgte tilladelse til at ægte sin 21-årige besvangrede forlovede. Han medsendte et samtykke fra sin kurator og afslørede dermed, at han selv havde været plejebarn. ”Jeg skal anføre, at jeg selv er født uden for ægteskabet og selv ikke ved, hvem min mor er, eller hvor hun opholder sig”, forklarede han og var formentlig på den baggrund endnu mere opsat på, at hans eget barn skulle have en anderledes start på livet.⁶⁶

Når den unge tømrer medsendte sin kurators samtykke, så var det for at opfylde kravet om et samtykke fra de mindreårige brudefolks forældre eller værger. Kravet gjaldt såvel brudene som brudgommene,

så længe de endnu ikke var fyldt 21 år, og gjorde dermed automatisk deres forældre til en part i sagsbehandlingen. De fik mulighed for at sige ja eller nej til det planlagte ægteskab, men det ses dog kun i enkelte af de bevarede sager, at en forælder modsatte sig et ægteskab.

Et eksempel var en 17-årig kvinde fra Kværs, der i 1932 ville giftes med sin ni år ældre forlovede, med hvem hun ventede et barn. Hun mødte imidlertid modstand fra sin mor, der – fordi datteren i sin tid selv var født uden for ægteskab – også var hendes værge. Ifølge datteren skyldtes moderens modstand, at den udkårne havde et såkaldt "uægte" barn, som han betalte børnepenge til, og til politiet medgav moderen, at hun havde været imod datterens valg af kæreste. Denne uoverensstemmelse havde holdt datteren væk fra hjemmet i mere end et halvt år, hvorfor moderen ikke havde hørt om graviditeten. Nu var hun betænkelig ved kærestens evne til at forsørge datteren og ville ikke give sit samtykke, før datteren var kommet hjem til en samtale. Det næste notat i journalen viser, at datteren var flyttet hjem og havde opgivet at søge om det nødvendige kongebrev. I stedet blev de to gift efter hendes 18-års fødselsdag og efter barnets fødsel, men før dets dåb, hvor det fik sin fars efternavn.⁶⁷

I dette tilfælde synes moderens indsigelse at være begrundet i en egentlig bekymring for datteren, og tilsyneladende fandt de frem til en fælles forståelse, der nok udsatte brylluppet, men ikke forhindrede det. I andre tilfælde måtte myndighederne imidlertid gøre brug af deres ret til at tilsidesætte en forælders indsigelse, når der ikke var "skellig grund til nægtelsen".⁶⁸ Det skete i 1930, hvor en 18-årig kvinde fra Aabenraa blev viet til sin 21-årige mand, men først efter nogle bryderier. De havde ikke brug for et kongebrev, men grundet sin alder skulle hun fremlægge et samtykke fra forældrene, hvilket faderen havde nægtet, da hans kommende svigersøn skriftligt bad derom. Det var bedre, "om frøkenen selv nedværdigede sig og skrev om tilladelse eller også ventede, til hun var selvbestemmende," lød faderens svar. Derpå henvendte datteren sig til amtmanden og fortalte, at faderen havde forladt hjemmet otte år tidligere og siden da ikke havde bekymret sig om familien. Dette protesterede han dog imod, da politiet efterfølgende afhørte ham. Han havde betalt det underholdsbidrag, han var dømt til, så når hun nu kom med en sådan påstand, så ville han da slet ikke give sin tilladelse. Politiet mente imidlertid ikke, at det var skellig grund, så amtet gav parret den nødvendige attest, men faderen var langt fra tilfreds: "Hvis Amtet tager faderretten, så vil Amtet også overtage under-

holdsbidraget for eftertiden,” mente han og gjorde fornyet indsigelse. Barnet var ”kuns 18 år”, hendes forlovede arbejdsløs og uden midler til at sætte bo – ”Fattigdom og elendighed fra begyndelsen”, mente han, uden at det dog ændrede afgørelsen.⁶⁹

En anden krænket far blev underkendt af amtet i 1931. Han mente ikke, at gommen, en 21-årig bagersvend, kunne ernære en familie, og desuden havde datteren været ulydig og ikke villet rette sig efter hans anvisninger. Moderen havde derimod intet imod ægteskabet, men var bange for at afgive en sådan erklæring imod mandens vilje. Den 19-årige brud fra Rinkenæs mente til gengæld, at faderens afvisning skyldtes en gammel strid mellem ham og morfaderen, hos hvem hun var vokset op.⁷⁰

Sådanne sager afslører, at ikke alle de unge brudefolk kunne regne med moralsk støtte fra deres forældre, men økonomisk var der heller ikke altid hjælp at hente, og det kunne ellers være nok så væsentligt, når den unge mand skulle dokumentere, at han var i stand til at forsørge en familie; en anden vigtig forudsætning for at opnå kongebrev. For en 20-årig arbejdsmand fra Aabenraa, der i 1930 ønskede at ægte den kvinde, der to måneder tidligere havde født hans barn, var de økonomiske vilkår ikke lette, og her kunne hverken mor eller svigermor hjælpe, for de var enker og måtte selv ”gå ud at arbejde for at tjene til det daglige ophold.” Han var selv løsarbejder med en beskeden og usikker ugeløn, men det lokale forsørgelsesvæsen omtalte ham som stræbsom, og hans kommende svoger kunne fortælle, hvordan han om morgenen var tidligt på benene for at søge arbejde. Ifølge sin egen bror var den kommende gom da heller ikke doven, men ville gerne arbejde og var desuden påpasselig med sine penge. Han skulle altså nok kunne forsørge en familie. Den 20-årige mente også selv at kunne klare det, og dertil kom, at hans kommende hustru var villig til at påtage sig noget rengøringsarbejde, når de var blevet gift, så hun også kunne bidrage. Han fik sit kongebrev.⁷¹

Langt bedre så det ud for en knap 21-årig forstaspirant fra Sjælland, der det samme år ville ægte sin 24-årige højgravide kæreste fra Broagerland. Han havde udsigt til en årsindtægt på cirka 2.500 kr., hvilket var det dobbelte af, hvad mange andre ansøgere håbede på at tjene, ligesom han af forældrene var lovet en medgift på 500 kr., og hans forlovede ejede 2.000 kr.⁷²

Det var en noget anden virkelighed end for flertallet af ansøgerne, der for mændenes vedkommende befandt sig i arbejderklassen. Af de

183 ægtemænd, der indgår i de indledende statistikker, var de 102 således ufaglærte, halvdelen inden for landbruget og den anden halvdel i et byerhverv. Andre 61 var faglærte, primært inden for et håndværksfag, mens 15 var selvstændige, men ikke af den grund nødvendigvis velsituerede. Bortset fra en enkelt gårdejer var der tale om husmænd, musikere, vognmænd, fiskere, en skomagermester og en barbermester samt fire købmænd, der dog muligvis blot har været butiksuddannede uden egen forretning eller ufaglærte handelsfolk. I de sidste fem tilfælde afslører kilderne ikke erhvervet.⁷³

Det var altså helt overvejende lønmodtagere, som under de aktuelle arbejdsmarkedsforhold skulle sandsynliggøre, at de kunne ernære deres kommende familie. Det skulle gøres med skriftlige erklæringer fra troværdige folk, der kendte ansøgerne, men også med ansøgenes supplerende oplysninger, hvis amtet skønnede det nødvendigt. Og her sås forskellige henvisninger til forældre og svigerforældre, der var parate til at hjælpe de unge brudefolk på vej. Således tilbød moderen til en 17-årig kvinde fra Rinkenæs, som i 1927 søgte kongebrev grundet graviditet, at datteren kunne blive i hjemmet det første år, indtil hendes kommende mand havde fået fast arbejde. Han var malersvend, men havde ikke fundet arbejde i sit eget fag, og de 40 kr. om måneden plus kost og logi, som han aktuelt tjente som tjenestekarl, var ikke tilstrækkeligt til at ernære hustru og barn i egen bolig.⁷⁴

I Sønderborg havde ikke kun den gravide kommende brud, men også brudgommen, en arbejdsløs typograf, fået husly hos hendes mor, hvor de afventede, at han fandt arbejde, så de kunne stifte deres eget hjem.⁷⁵ Det var i 1932, hvor en i forvejen høj arbejdsløshed op gennem 1920'erne toppede med 32 %, ⁷⁶ så umiddelbart var der kun ringe udsigter til, at det unge ægtepar i hvert fald på kort sigt ville kunne klare sig uden moderens hjælp.

Der er andre eksempler på, at de kommende bedsteforældre tilbød et opholdssted,⁷⁷ og i 1926 gik en svigerfar i Aabenraa et skridt videre, da en 20-årig arbejdsløs mekaniker ville giftes med sin to år yngre, gravide kæreste. Den unge mand ville forsøge at skabe sig et udkomme som sælger af margarine på landet, og hans far, der var kreaturhandler, ville hjælpe med at etablere en kundekreds, men det var svigerfar, der ikke blot tilbød parret en møbleret lejlighed i sin ejendom, men også erklærede, "at jeg i tilfælde af, at min tilkommende svigersøn skulle blive arbejdsløs, er villig til at forsørge ham og min datter, så ingen af dem skal komme til at ligge det offentlige til byrde."⁷⁸

Arbejdsløshed var imidlertid ikke den eneste trussel imod de unge mænds forsørgerevne. For den fjerdedel af de værnepligtige, der rent faktisk blev indkaldt, betød det adskillige måneder uden egentlig løn.⁷⁹ Det blev for en 20-årig arbejder fra Aabenraa, der i slutningen af 1925 ville have dispensation til at ægte sin gravide kæreste, en medvirkende årsag til et afslag, begrundet i "de om deres økonomiske forhold foreliggende oplysninger." Han var arbejdsløs og skulle til foråret aftjene sin værnepligt, så ægteskabet måtte udsættes et år, til han var fyldt de 21 år.⁸⁰ For andre var redningen, at en eller flere forældre trådte til, som det for eksempel skete i 1931 for en 20-årig tjenestekarl fra Rinkenæs med en besvangret kæreste. Hans forældre forpligtede sig til at forsørge både kone og barn, mens han aftjente sin værnepligt, og det var medvirkende til politiets positive indstilling.⁸¹

Man kan overveje, om det hjælpende bagland var datidens curlingforældre eller blot levede op til dets forældreansvar, eller om der måske bestod en egeninteresse i at få børnene gift for at afværge den mulige skam, der fulgte et uægteskabeligt barn, eller den mulige opgave med at skulle overtage dets opfostring. Det kan kildematerialet vanskeligt bevare, og ansvar og interesse udelukker da heller ikke hinanden. Det

J Tilfælde af at min Son skulde
blive Soldat, er jeg villig til at
ørmære hans Familie i den Tid han
staar i Tjenesten

Carl Oskar Nielsen

Det var ikke nødvendigvis let for forældrene at overtage en søns forpligtelser i en længere periode som tilbudt her i 1930. Denne hjælpsomme far, en 51-årig uformuende arbejdsmand fra Rinkenæs, havde således i forvejen hustru og fire hjemmeboende børn i alderen 6-21 år at forsørge.⁸²

sås i et eksempel fra Uge, hvor en 20-årig tjenestekarl, der i 1927 havde besvangret sin kæreste, fik sin fars løfte om at forsørge hende under sin værnepligt. Det fremgik imidlertid også af ansøgningen om det nødvendige kongebrev, at det var et fælles ønske: "Grunden til, at ægteskabet agtes indgået nu, er, at min kæreste skal føde et barn, som vi og vore forældre ønsker født i ægteskab." Det var måske i dette tilfælde ikke så overraskende, at ægteskabet var et fælles projekt, for det unge par boede allerede hos hans forældre, hvor de hjalp i landbruget og i husholdningen, og det var meningen, at sønnen senere skulle overtage ejendommen.⁸³

Et andet forældrepar udtrykte deres interesse endnu tydeligere i en sag fra Dybbøl i 1931. De blev afhørt, fordi deres kommende svigersøn, en 20-årig tjenestekarl, havde oplyst, at hans forlovede indtil videre kunne forblive hos dem, og i politireferatet hedder det: "De ønsker gerne, at bevillingen meddeles, for at datterens barn kan blive født i ægteskab."⁸⁴

Et par større gårdejere fra Bjolderup Sogn engagerede sig endnu mere i deres børns mulige ægteskab, da den enes søn havde besvangret den andens datter. Da sønnen var 20 år gammel, blev et kongebrev nødvendigt, og en velformuleret ansøgning blev derfor udfærdiget i begyndelsen af november 1926. Den blev underskrevet af de to unge, men var efter skriften at dømme formentlig skrevet af sønnens far, der i ansøgningen også havde indflettet et ønske om fritagelse for lysning. Det indikerede, at fødslen var så nært forestående, at der ikke nødvendigvis var tid til at vente de fjorten dage, der skulle gå mellem lysning og vielse. I en særskilt erklæring garanterede den pågældende far desuden, at sønnen vedvarende kunne være bestyrer af hans gård, da han selv havde travlt som sognerådsformand og amtsrådsmedlem. Barnet blev dog først født godt fem uger senere, hvor der stadig ikke forelå det ønskede kongebrev. Efter yderligere 1½ måned, nemlig sidst i januar, valgte faderen til den 23-årige brud at rykke amtet, der imidlertid oplyste, at det ikke havde modtaget nogen ansøgning. Den fremkom da få dage senere, men hvad var der sket i mellemtiden? Var der sket en misforståelse, så alle troede, at en af de andre havde indsendt ansøgningen, eller var den indleveret et forkert sted og strandet på vejen til amtet? I så fald kan det undre, at der gik 2½ måned, før bevillingen blev efterlyst, især fordi det nu hastede, fordi "barnet i dåben gerne skulle kaldes med faderens familienavn". En anden forklaring kunne være, at de kommende ægtefolk havde tøvet med at sende ansøgningen, fordi de

ikke nødvendigvis delte forældrenes ønske om dette ægteskab? Herom kan man kun gisne, for kilderne afslører ikke, hvilke samtaler der blev ført i de to hjem forud for vielsen af de unge. Som det nu gik, blev bevillingen udstedt dagen efter, at ansøgningen var modtaget af amtet, og med de to aktive fædre som vidner foregik vielsen 3½ uge senere efter den behørig lysning, som familierne altså ikke undgik. Barsedåben foregik tre dage efter brylluppet, og barnet fik det ønskede efternavn.⁸⁵

Blev denne vielse orkestreret af forældrene i en sådan grad, at man kan tale om en form for tvangsægteskab? Herom kan man kun gisne, men det er vel ikke utænkeligt, at forældrene øvede et større pres på de unge, jo højere man kom op i lokalsamfundenes hierarkier, fordi det uægteskabelige barn var behæftet med skam og dermed også med et muligt prestigetab. Og de, der har mest, har som bekendt også mest at tabe. Overordnet set giver kildematerialet dog ikke grund til at tro, at nogle af de unge ægtefolk var blevet tvunget til alteret af deres forældre, så indtil videre ser det ikke ud til, at myndighederne nærede nutidens bekymringer om de umyndige ægtefolk. Datidens sagsbehandlinger kunne dog give andre udfordringer.

Myndighedernes øvrige administration af ønskerne om kongebrev

Når de to familier fra Bjolderup ikke fik bevilget den ønskede fritagelse for lysning, har det formentlig været en nem beslutning for amtet, for reglerne var klare. Ifølge det relevante cirkulære kunne fritagelse kun ske i to tilfælde: Når en af brudefolkenes sygdom gjorde det risikabelt at afvente lysningsfristens udløb, eller hvis "særlig grunde" havde fået amtmanden til at udstede en kongelig bevilling, det såkaldte vielsesbrev, hvilket ikke forekom særlig ofte.⁸⁶ Når dispensationen derimod vedrørte den manglende opfyldelse af ægteskabslovens aldersbetingelser, så blev et større apparat sat i sving for dels at sikre, at alle nødvendige attester var til stede, dels at afgøre, hvorvidt de særlige betingelser var opfyldt i tilstrækkelig grad.

Attesterne var et kapitel for sig, for uanset om de kommende brudefolk havde opnået den nødvendige alder eller ej, skulle de fremlægge en række attester og blanketter, før de kunne bestille lysning og derpå vielse. Deres fødselsattester var nødvendige for at dokumentere deres identitet og alder, og de måtte på tro og love erklære skriftligt, at de ikke led af en kønssygdom, der kunne smitte eller skade barnet. Li-

geledes skulle de på tro og love bekræfte, at de ikke var beslægtet på en måde, der var i strid med ægteskabsloven, ligesom de blev afkrævet en erklæring om, hvorvidt de tidligere havde været gift. Var dette tilfældet, skulle de fremlægge deres skilsmissegodkender eller den tidligere ægtefælles dødsattest. Disse to sidstnævnte erklæringer om et eventuelt slægtskab eller et tidligere ægteskab skulle desuden bekræftes af to pålidelige forlovere i form af en skriftlig forloverattest, der også blev afgivet på tro og love. En yderligere skriftlig erklæring blev nødvendig, hvis brud og brudgom tilhørte to forskellige trossamfund, idet de så skulle oplyse, i hvilken tro børnene skulle opdrages, hvortil kom endnu en skriftlig erklæring på tro og love om, hvorvidt de havde børn uden for ægteskab, til hvem de skulle yde børnebidrag. En yderligere regel sagde, at en mand, der var under vedvarende fattigforsørgelse, ikke måtte gifte sig uden forsørgelseskommunens tilladelse, så der blev også brug for et bevis herfra for at dokumentere, at han havde sin kommunes samtykke eller slet ikke behøvede det.⁸⁷

Oven i de nævnte dokumenter kom så kravet om forældrenes eller en værges samtykke, hvis bruden eller gommen var under 21 år, og yderligere den kongelige bevilling – kongebrevet – hvis de ikke opfyldte lovens alderskrav. Der var således en del at holde styr på for de lokale sognefogeder eller borgmestre, og en og anden har måske fundet det en anelse uoverskueligt. I hvert fald opstod der en sag i Ketting i 1931, hvor sognefogeden året før havde udstedt den sædvanlige lysningsattest, selv om den unge brudgom kun var knap 20 år gammel, og der ikke forelå et kongebrev. Sagen blev indberettet til Justitsministeriet, der ikke kunne omstøde en allerede foretaget vielse,⁸⁸ men "dog skal anmode Amtet om at foranledige Sognefogeden indskærpet, at han nøje må iagttage, at de foreskrevne betingelser er opfyldte, inden han udsteder lysningsattest."⁸⁹ Sognefogedens forklaring fremgår ikke af sagens akter, men en sognefoged fra Rise, der i 1935 havde lavet en lignende forseelse, forklarede det bagefter med, at han slet ikke havde tænkt på, at der skulle foreligge et kongebrev, dengang han udstedte en attest til en 20-årig kommende brudgom. På amtets foranledning foretog politiet derpå en afhøring af begge forlovere og gommens moder, hvorefter amtet henvendte sig til Justitsministeriet, for det syntes ikke, at sagen skulle gå upåtalte hen. Ministeriet fandt imidlertid ingen grund til at irettesætte sognefogeden, da han allerede var afskediget på grund af "gentagen forsømmelighed med foretagelse af udpantningsforretninger."⁹⁰

SØNDERBORG AMT.

J. Nr. 2260/22.

Sønderborg, den 14. December 1922.

I Forbindelse med Skrivelse herfra af 11. d. M. angaaende den nye Ægteskabslov af 30. Juni d. A.'s Ikrafttræden skal man henlede Opmærksomheden paa, at følgende Blanketter og Protokoller kan faas ved Henvendelse til

Olaf O. Barfoed & Co, Vingaardstræde 6, København K.:

No. 1524 A. Bekendtgørelse om Ivsning (Borgerlig Vielse)

- 1524 B. + - - - (Kirkelig Vielse)

Denne Blanket (Folio Helark) giver bl. a. en Fortegnelse over de Beviligelser, som Brudefolkene skulle tilvejebringe samt Formularer eller Plads til Myndighedernes Attester om beviligelser, Ivsning eller Tinglæsning og om at ingen Hindringer foreligge.

- 1525. Brudefolkernes Sindhedsaerklæring. (Lovens § 11) 4to.
- 1526. Forsædres eller Værkers Samtykke (for mindreaarige)
- 1527. Brudefolkernes Erklæring om Ægteskab og tidligere Ægteskab med Parloversattest. Folio.
- 1528. Brudefolkernes Erklæring om, at der ingen Børn er udenfor Ægteskab. 4to.
- 1529. Brudefolkernes Erklæring om, at der er Børn udenfor Ægteskab 4to.
- 137. Forsættelseskommissionens Attest om, at Brudeparret ikke er under Fattieforsøgelse. 4to.
- 1530. Myndighedernes Attest om at Beviligelserne er i Orden. 4to.
- 1531. Bekendtgørelse om Tinglæsning. Folio.
- 1532. + Attest om Ivsning fra Præstestolen.
- 1534. Attest om at ingen Hindringer for Ægteskab foreligge.

I december 1922 gav Sønderborg Amt sine sognefogeder og borgmestre en vigtig påmindelse om de materialer, de ville få brug for, når den nye ægteskabslov trådte i kraft 1. januar. Man ikke blanketleverandøren har kunnet glæde sig over en forøget omsætning op mod jul?⁹¹

1535 Journal over udstedte Attester indeholdende Plads til ca 600 Ægteskaber med Navnerogister, solidt indbundet i sort Protokollærred og folieret.

Denne Størrelse er beregnet paa mindre Landkommuner; for Købstæderne leveres Bøgerne i andre Størrelser og eventuelt med separat Register efter Opgave.

837 Udslag til Ægteskabsaerklæring m.m. med Fortegnelse.

88 Ægteskabsbog, indeholdende Autorisationsblad, Anordningen af 17. November 1922 og Plads til 100 Ægteskaber, solidt indbundet i sort Lærred, med titel paa Siden, gennemdrægt og folieret.

88 B. Duplikat af samme, med Titel paa Siden.

9 Blanket til Udskrift af Ægteskabsbogen Folio.

9 Vielsesattest for borgerlige Myndigheder. 4to.

9 Vielsesattest for - - - - - Folio

95 + Vielsesattest for Præster.

- 212 Aftryk af Vielsesformularer ved borgerlige Ægteskaber til Udlævering til Brudeparret.

Man skal henstille, at Bestillingen indsendes angaaende for at samtlige Protokoller og Blanketter kan være Hr. Borgmesteren - Sognefogeden - i Hænde inden den 1. Januar 1923, ligesom man skal henlede Opmærksomheden paa at Ægteskabsbogen vil være at indsende til Amtets autorisation.

P.A.V.

Til
samtlige Sognefogeder og
Borgmesteren i Sønderborg,
Augustenborg og Jørborg.

Poulsen

Var der her tale om sjældne foretelser, eller skete det af og til, at kravet om et kongebrev blev overset eller negligeret af såvel brudefolkene som de lokale sognefogeder eller borgmestre? Det er vanskeligt at sige, men i cirka hver femte af de 183 ægteskaber er der ikke sporet en bevillingssag i de undersøgte registre og journaler, hvilket dog ikke udelukker, at der har været udstedt et kongebrev. Bevillingen kan være udstedt i et andet amt, eller sagsakterne kan være fejlarkiveret eller gået tabt. Alternativt kan de lokale ægteskabsjournaler måske bekræfte, at en kongelig bevilling har været fremlagt, dog forudsat, at disse protokoller er bevaret, og at sognefogeden huskede at udfylde den pågældende kolonne og gjorde det korrekt. I denne undersøgelse savnes ægteskabsjournalerne imidlertid fra de tidligere omtalte fem sogne, ligesom de bevarede protokoller ikke altid er udfyldt efter hensigten, hvorfor de ikke kan anvendes som en sikker kilde til at afsløre eventuelle manglende kongebreve.

Dog tyder notaterne i ægteskabsjournalen fra Løjt Sogn på, at sognefogeden her havde indført sin egen bagatelgrænse, når det gjaldt brudgommenes alder. Af de fem vielser, hvor brudgommen endnu ikke var fyldt 21 år, er der ud for de tre noteret "kongelig bevilling", mens der står "ingen [bevillinger]" i de sidste to.⁹² For disse tos vedkommende er der heller ikke andetsteds fundet spor af en bevillingssag, men på vielsesdagen manglede de to brudgomme også kun 20, henholdsvis 39 dage i at have opfyldt alderskravet; lysningsattesterne var dog udstedt henholdsvis 1½ og 3 måneder før vielserne.⁹³ I Varnæs gjorde sognefogeden noget lignende i 1931,⁹⁴ og en endnu friere fortolkning af reglerne stod sognefogeden i Ulkebøl tilsyneladende for, da han den 6. november 1925 udstedte en lysningsattest til en 20½ år gammel tjenestekarl på trods af, at der ifølge hans eget notat i ægteskabsjournalen ikke var fremlagt nogen bevilling. Den næste dag blev lysningen bestilt og allerede den følgende dag foretaget af præsten i Ulkebøl, som dog formentlig har påtalt det manglende kongebrev. I hvert fald skrev den vordende brudgom dagen efter til kongen og bad om tilladelse til ægteskab. Bevillingen blev givet den 14. december, og endelig kunne lysningsattesten gå videre til præsten i Hørup, der skulle foretage vielsen. Det skete den 26. december.⁹⁵

Det var nok ikke altid lige let for de lokale sognefogeder at administrere efter loven, men så var der hjælp at hente i en otte siders pamflet: *Vejledning for Sognefogder med Hensyn til deres Virksomhed i Henhold til Lov Nr. 276 af 30. Juni 1922 om Ægteskabs Indgaaelse m.v.*, som kunne erhver-

ves for beskedne 25 øre. Heri havde en politimester fra Køge opstillet en trin-for-trin guide til hele sagsbehandlingen, herunder hvordan en borgerlig vielse skulle foregå. Det var nok ikke helt tilfældigt, at det var en politimester, der stod bag, for politiet var tildelt en aktiv rolle, når det gjaldt ægteskabslovens efterlevelse. Således hed det i et uddybende cirkulære, der udkom kort før ægteskabslovens ikrafttræden: "Da der meget jævnlig kan være tvivl om, hvorvidt bevislighederne er i orden [...], skal vedkommende sognefoged [...] i sådanne tilfælde, forinden attest udstedes i henhold til lovens § 22 forelægge bevislighederne for vedkommende politimester, og opmærksomheden henledes på, at denne bestemmelse nøje må iagttages."⁹⁶

Politiet var ligeledes en vigtig partner, når et amt eller Justitsministeriet skulle efterprøve de yderligere bevisligheder, der krævedes for at udstede et kongebrev. Forældrenes samtykke er allerede omtalt, og dertil kom en svangerskabsattest, der kunne dokumentere graviditet som begrundelse for den kongelige bevilling. Denne attest, der blev udstedt af en læge eller jordemoder, gav sjældent anledning til problemer, men der ses dog en enkelt sag fra 1928, hvor den vakte myndighedernes mistro, og politiet måtte på banen.

Sagen begyndte, da en 20-årig arbejder fra Sønderborg i august 1927 ville giftes med sin jævnaldrende kæreste, fordi hun ifølge en jordemoderattest skulle nedkomme til marts året efter. Trods det, at han var fyldt 20 år, og hun angiveligt var gravid, så fik han afslag, formentlig fordi man fandt, at han ikke ville kunne forsørge en familie. I april 1928 bad han om at få sagen genoptaget og fremskyndet, men skønt han nu kun manglede tre måneder, før han fyldte 21 år, mødte han stadig ikke den store velvilje. I et længere udateret amtsligt notat ses en fortsat skepsis omkring hans forsørgerevne, og det bidrog formentlig kun til mistroen, at "en jordemoder næppe er i stand til i august 1927 at afgive attest om, at pigebarnet venter sin nedkomst i marts 1928, hvorfor denne attest formentlig er ganske værdiløs." Fire gange blev politiet bedt om at skaffe yderligere oplysninger, og en ordensbetjent blev sat i sving. Første gang opsøgte han den vordende gom på dennes bopæl, hvor den unge mand oplyste, at barnet endnu ikke var født, og med en skatteansættelsesattest forsøgte at dokumentere en årsindkomst på 1.800 kr. det forgangne år. Fem dage senere blev betjenten igen sendt af sted for at afhøre ansøgeren om de økonomiske forhold, hvor han denne gang forklarede, at han var uden formue, men aktuelt tjente 25 kr. ugentligt hos en købmand. Han blev desuden bedt om at fremskaffe

de attester, som amtet ønskede, hvilket han gjorde. Dagen efter opsøgte en anden betjent de to mænd, der havde attesteret, at den vordende gom var i stand til at forsørge en familie, og betjenten konkluderede, at de begge måtte anses "for troværdige personer, om hvem herfra intet ufordelagtigt kendes." Mindre end en uge senere blev en tredje betjent sat til at indhente en erklæring fra arbejdsgiveren samt en uformuenhedsattest og desuden skaffe flere oplysninger om barnets fødsel. Han mødte ligeledes op på ansøgerens bopæl, hvor kun den unge mands plejemor var til stede, men hun fortalte, at barnet først ventedes i august. En uge senere var betjenten igen tilbage, denne gang efter en svangerskabsattest, som den tilstedeværende plejefar lovede at få tilvejebragt og indleveret på politistationen, hvilket skete kort tid efter. Dermed var politiets opgaver endelig løst, og amtet kunne træffe sin beslutning. Der havde været grund til at betvivle den oprindelige svangerskabsattest, for den nye fra maj 1928 angav, at bruden var i ottende måned, og hun kunne således ikke have været gravid i august året før, medmindre hun kort efter havde oplevet en tidlig abort og umiddelbart efter på ny var besvangret. Nu havde ansøgeren imidlertid fremskaffet alle de nødvendige attester, og selvom amtet undervejs havde noteret "formentlig afslås", så fik han sin bevilling midt i maj, hvorefter vielsen fandt sted i juni – en god måned før hans 21-års fødselsdag.⁹⁷

Det var især kravet om, at den mandlige ansøger skulle kunne forsørge en familie, der gav anledning til nærmere undersøgelser, om end de sjældent foregik ligeså nidkært og omfattende som i det netop omtalte eksempel. Det er således kun delvist korrekt, når en senere juridisk fagbog i ægteskabsret omtaler forhøjelsen af ægteskabsalderen i 1923 på denne måde: "da dispensation i praksis uden vanskeligheder kan opnås ned til grænserne 19 og 16 år, når kvinden er besvangret af den, med hvem hun vil indgå ægteskab, er virkningerne af forhøjelsen vist kun blevet ekstra administration og besvær".⁹⁸

Det gav naturligvis ekstra administration – både for ansøgeren og myndighederne – når der skulle søges dispensation, og i forvejen var der jo en del papirarbejde forbundet med en almindelig vielse. I en sag fra 1928, hvor en 17-årig kvinde fra Aabenraa ville ægte sin 23-årige kæreste, kunne politiet således videresende 18 bilag, inklusiv sin egen rapport, til amtet. Der var i øvrigt intet at indvende mod det unge pars vielse.⁹⁹

Det er dog ikke sandt, at kvindens graviditet "uden vanskeligheder" udløste en dispensation, når ansøgeren blot havde en alder, der

tillod amterne at udstede kongebrevet. Amterne kunne være ganske kritiske, som det også ses af flere af de tidligere omtalte sager, og det skete da også, at der blev givet afslag. I 1927 fik en 20-årig maskinbygger fra Ulkebøl endda afslag to gange, før det endelig lykkedes ham at få kongebrevet bevilget.¹⁰⁰ Afslagene var begrundet i hans økonomiske forhold, selvom alderen i andre tilfælde overtrumfede den manglende forsørgerevne.

Som tidligere nævnt så mente Familieretskommissionen, at der burde være bedre muligheder for at opnå dispensation, jo tættere ansøgeren var på aldersgrænsen, og det var muligvis den holdning, der spillede ind i et eksempel fra Egen Sogn i 1926, hvor en 20 år gammel arbejder ville ægte sin 18-årige kæreste. Amtet var ikke overbevist om hans forsørgerevne, men noterede: "Man kan måske forelægge sagen for Justitsm[inisteriet], idet bemærkes, at Amtet, uanset at det ikke kan anses for godtgjort, at andr[ageren] har evne til at forsørge en familie, intet finder ved det ansøgte at erindre, særlig under hensyn til, at andrageren d. 17. febr. 1927 fylder 21 år." Fødselsdagen lå ganske vist et halvt år forude, men ministeriet må have været enig med amtet, for det gav kort efter den ønskede bevilling.¹⁰¹

I 1924 gjorde en endnu lavere grænse sig gældende i et eksempel fra Kliplev Sogn. En landmand var kun 18 år gammel, da han søgte om tilladelse til at ægte sin 18-årige højgravide kæreste, men han fik afslag og blev i stedet af Justitsministeriet "henvist til at bringe Deres andragende i erindring, når De er fyldt 19 år." Tre uger senere blev et fornyet andragende indleveret, men der gik yderligere to uger, før bevillingen forelå – præcist på den kommende brudgoms 19-års fødselsdag.¹⁰² Her viste sig altså den samme modstand mod at lade 18-årige mænd påtage sig de ægteskabelige forpligtelser, som var kommet til udtryk i Familieretskommissionens oprindelige oplæg. I denne undersøgelse var da også kun to af de 183 brudgomme blot 18 år gamle: En landmand fra Asserballe fyldte 19 år to måneder efter vielsen,¹⁰³ mens en tjenestekarl fra Notmark Sogn blot manglede en enkelt måned.¹⁰⁴

Afrunding

Et aktuelt politisk røre om kongebreve givet i nyere tid til ikke-vestlige piger gav inspirationen til at undersøge praksis for hundrede år siden med Sønderjylland som case. Denne undersøgelse har vist, at det i perioden 1923 til 1932 – de første ti år med en ny ægteskabslov – ikke li-

gefrem var nogen sjældenhed at blive gift på grundlag af et kongebrev, heller ikke i Sønderjylland. En statistik fra de første tre år har således vist, at 1,1 % af de sønderjyske brude og 2,2 % af brudgommene blev viet, før de havde nået ægteskabslovens mindstealder på henholdsvis 18 og 21 år. Dette var en signifikant større andel end i det øvrige Jylland; mest markant i landdistrikterne. Da hovedbegrundelsen for at opnå en dispensation fra alderskravene var brudens graviditet, kunne man måske antage, at den sønderjyske ungdom var seksuelt mere løssluppen end i det øvrige Danmark, men det er næppe en rigtig forklaring. En anden statistik fra de samme tre år viser således, at hvor 1,0 % af de fødte børn i det samlede Danmark havde en mor under 18 år, så var tallet blot 0,7 % for Sønderjylland og 0,8 % for det øvrige Jylland. I de sønderjyske og øvrige jyske landdistrikter var tallene stort set ens.¹⁰⁵ Desværre viser statistikken ikke, om det forholdt sig anderledes med de unge sønderjyske fædre.

En anden forklaring kunne være, at de sønderjyske ungkarle og ungdommer i større omfang tog konsekvensen af en graviditet og valgte at skabe en officielt indstiftet familie som ramme for disse børns opvækst. Her kan statistikken over børnefødsler også lede lidt på vej, idet den opdeltede de fødende i gifte og ugifte. Her viser det sig, at 32 % af de nye sønderjyske mødre under 18 år på forhånd var blevet viet, hvorimod det i resten af Jylland kun gjaldt 19 % og i hele Danmark 20 %.¹⁰⁶ Det er en signifikant forskel, der flugter med, at der i disse første år blev udstedt relativt flere kongebreve i Sønderjylland end andre steder.

Man kan kun gisne om årsagen til denne adfærd. Det kan ikke skyldes, at de økonomiske betingelser for at stifte familie i en meget ung alder var bedre i Sønderjylland, der ved grænseændringen i 1920 stod med et svækket erhvervsliv, og i undersøgelsesperioden – ligesom det øvrige Danmark – led under landbrugskrise og en betydelig arbejdsløshed. Det fremgik da også af journalerne, at de vordende ægtemænd, der overvejende var lønmodtagere fra arbejderklassen, i mange tilfælde var udfordret netop på deres evne til at kunne forsørge en familie. Et andet forhold, der måske kunne have fået sønderjyderne til alteret i større omfang end andre unge danskere, var de lokale boligforhold. Ved bolignød kunne en vielsesattest være en mulig adgangsbillet til en lejlighed, men i ingen af de undersøgte journaler er dette brugt som argument for det ønskede ægteskab, og der er da heller ingen grund til at tro, at boligforholdene i de sønderjyske amter var markant anderledes end i det øvrige Danmark.

Havde sønderjyderne så en anden moral eller måske snarere en stærkere norm omkring børn født i eller uden for ægteskab? Eller var de udsat for et større pres fra omgivelsernes side – en stærkere social kontrol sagt med et moderne udtryk? Det kan ikke læses ud af ansøgningerne, men det kan ikke udelukkes, at de havde medbragt en lidt anden ægteskabskultur fra tiden under tysk styre. I hvert fald gjaldt det ikke kun for de helt unge mødres vedkommende, at en mindre andel af deres børn blev født uden for ægteskab end i det øvrige land. Tendensen er den samme, hvis der fokuseres på samtlige sønderjyske børn, der blev født fra 1923 til 1925, uden at skelne til mødrenes alder. Af disse 12.538 børn blev de 6,9 % født uægteskabeligt, mens tallet for det øvrige Jylland var 8,6 % og for hele Danmark 10,6 %. Det er dog påfaldende, at det var byerne, men ikke landdistrikterne, der trak den sønderjyske andel ned, så der er altså ikke belæg for at tale om en generel sønderjysk trend.¹⁰⁷

En tredje mulighed kunne måske være, at de unge sønderjyder fik deres ansøgninger mere lempeligt behandlet end i det øvrige Danmark og derfor endte med en højere andel af dispenserede ægteskaber. Man må dog antage, at Justitsministeriet forvaltede ens uanset ansøgenes hjemsted, men måske havde de sønderjyske amter en lidt anderledes forvaltningspraksis? Det kan hverken af- eller bekræftes af det anvendte kildemateriale og ville kræve en sammenligning med andre jyske amter, hvilket falder uden for denne undersøgelse. Undersøgelsen har dog vist, at man i datidens Sønderjylland i hvert fald ikke delte nutidens politiske bekymringer i forhold til at lade kvinder under 18 år indgå i et ægteskab, heller ikke med en mand, der var noget ældre end hende selv. Begrebet barnebrude blev dengang ikke brugt i danske sammenhænge, og Familieretskommissionens antagelse om, at kvinder var modne til ægteskab tidligere end mænd, var tilsyneladende almindeligt anerkendt. Aldersforskelle som dem, der i februar 2016 fik den tidligere omtalte Inger Støjberg, dengang udlændinge- og integrationsminister, til at tale om barnebrude på danske asylcentre og kræve dem adskilt fra deres ægtemænd eller kærester, blev således ikke problematiseret i datiden. Kort før Støjberg udstedte den instruks, der siden kostede hende en rigsretsdom, var de danske asylcentre blevet bedt om en opgørelse over indkvarterede mindreårige, der enten havde en ægtefælle eller en samlever. De fandt 20 par, der boede på samme asylcenter. Disse 20 piger/kvinder var gennemsnitligt 7 år yngre end deres partner, og den største aldersforskel var 13 år.¹⁰⁸ I denne undersøgelse var de 52 søn-

derjyske brude, der blev gift med kongebrev, i gennemsnit $6\frac{1}{2}$ år yngre end deres ægtefæller, og de største indbyrdes aldersforskelle var 18, 16 og 12 år.¹⁰⁹ Og så er den tidligere omtalte vielse, hvor en 16-årig kvinde giftede sig med en 38-årig fisker, ikke medtalt, fordi den faldt uden for statistikken. Man kan altså godt tale om sønderjyske barnebrude, hvis man anlægger nutidens støjbergske målestok, men ikke med datidens.

Heller ikke fænomenet tvangsægteskaber, en anden nutidig bekymring, synes at have været et tema i undersøgelsesperioden. Af ingen af de gennemgåede sager er det fremgået, at forældrene havde påtvunget deres søn eller datter det bevilgede ægteskab. Tværtimod sås der flere tilfælde, hvor en forælder udtalte sin deciderede modvilje mod en kommende svigersøn. Man kan derfor allerhøjest tale om, at de unge mennesker, der lod sig vie på baggrund af en formentlig uplanlagt graviditet, var blevet tvunget af omstændighederne. Dertil kom dog også et muligt større eller mindre pres fra forældrene og fra en samfundsnorm, der ikke bifaldt uægteskabelige børnefødsler.

Når Mai Mercado i forbindelse med afskaffelsen af dispensationsmuligheden i 2017 udtalte, at tiderne skifter, havde hun altså ret: I datidens Sønderjylland var kongebrevene en løsning for ikke så få unge par, primært fordi de ventede et barn, men også af andre praktiske grunde. Det fremgår ganske vist af flere ansøgninger, at det unge par allerede var flyttet sammen uden at være gift, enkelte endda med et barn hos sig, men selv om det også dengang var en mulighed, så tilsagde normer og praktiske forhold et ægteskab, og for de yngstes vedkommende var et kongebrev den mulige vej.

De forhøjede aldersgrænser i ægteskabsloven fra 1923 blev i øvrigt opretholdt til 1969, hvor den for mændenes vedkommende blev sænket til 20 år, før den i 1976 endte på de samme 18 år, som var og er gældende for kvindernes vedkommende, nu imidlertid uden dispensationsmuligheder.¹¹⁰

KILDER

Utrykte kilder:

- Rigsarkivet København (RAK):
005 Justitsministeriet 1. Kontor, *Blanketregnskaber*, 1923-1932. Hentet marts 2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/billedviser?epid=19643803#257554,47996473>.
- 0005 Justitsministeriet 1. Kontor, *1848-1947 Bilag til blanketregnskaber*, Åbenrå-Sønderborg Amt, 1923-1932, diverse journalnumre.
- 1308 Danmarks Statistik, *1911-1940 Befolkningsopgørelser, fødte*, 1911-1925, Tabel 2a og 2b.
- 1308 Danmarks Statistik, *1911-1940 Befolkningsopgørelse, ægteskaber*, 1916-25, *Ægteskaber 1921-1925*, Tabel 5, 7; *Ægteskaber 1926-30*, Tabel 7.

- Rigsarkivet Aabenraa (RAA):
AA02 Åbenrå Amt, *1920-1931 Journalsager*, 1923-31, N IV, diverse journalnumre.
AA14 Sønderborg Amt, *1920-1932 Almindelige journalsager*, 1925, 1926, 1929, 1931
DH020 Sognefogeden i Ullerup, 1962-1967, Protokol over udpantningsbegæring, Ullerup Personregisterfører 897. *Cirkulærer og bekendtgørelse 1920-1938*.

Trykte/digitaliserede kilder:

- Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896*, § 2, 1900-1975. Hentet 13.3.2024. URL: <https://lexetius.com/BGB/2,3>.
- Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896*, § 1303, 1900-1938. Hentet 13.3.2024. URL: <https://lexetius.com/BGB/1303,5>.
- Duplikater af ægteskabsbøger*, 1923-32, alle tilgængelige sogne i Aabenraa og Sønderborg Amt. I Arkivalieronline: Borgerlige vielser. Hentet september 2023-april 2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/geo/geocollection/12>.
- Falk-Jensen, Arild og H. Hjorth-Nielsen (udg.): *Candidati og examinati juris 1736-1936, Candidati politices 1852-1936, Candidati actuarii 1922-1936*, bind I. København 1954.

- Familieretskommissionen / Den ved kgl. Resolutioner af 25. Juli 1910 og 19. Juni 1912 nedsatte Kommission: *Udkast til Lov om Ægteskabs Indgåelse og Opløsning med tilhørende Bemærkninger*, København 1913. Hentet 15.3.2024. URL: https://soeg.kb.dk/discovery/fulldisplay?docid=alma99122754365305763&context=L&vid=45KBDK_KGL:KGL&lang=da&search_scope=MyInst_and_CI&adaptor=Local%20Search%20Engine.
- FlenSBorg Avis*. Hentet 28.11.2023. URL: <https://www.flade.de/archive>.
- Folketælling 1930, Sognelister*, Holbøl Sogn, Oksbøl Sogn og Rinkenæs Sogn. I Arkivalieronline: Folketællinger. Hentet 27.1.2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/rif/select/7/16972563>.
- Folketælling 1940, Sognelister*, Oksbøl Sogn og Ulkebøl Sogn. I Arkivalieronline: Folketællinger. Hentet 27.1.2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/rif/select/7/17537159>
- Jessen, Bent 2017: *Husene i Oksbøl Sogn: Mjelsmark og opland, Lyngvej 2*. Hentet 13.5.2024. URL: <http://www.jessenb.dk/sognet/Mjels/husene/lyn-02.html>.
- Kontraminiesterialbøger*, alle tilgængelige sogne i Aabenraa og Sønderborg Amt 1923-32. I Arkivalieronline: Kirkebøger fra hele landet. Hentet september 2023-april 2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/geo/geocollection/5>
- L 94 Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, udlændingeloven og værgemålsloven. Hentet 13.3.2024. URL: <https://www.ft.dk/samling/20161/lovforslag/194/index.htm>
- Lov nr. 81 af 24/01/2017 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, udlændingeloven og værgemålsloven*. Hentet 13.3.2024. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/81>.
- Lov Nr. 258 af 28/06/1920 om indførelse af dansk personret, familieret og arveret i de sønderjydske landsdele*. Hentet 13.3.2024.

- URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1920/258>.
- Lov nr. 276 af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning. Hentet 13.3.2024. URL: <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/aegteskabsloven-1922>.
- Ministerialtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1922, Afdeling A, København 1923.
- Ministerialtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1927, Afdeling A, København 1928.
- Referat fra spørgetime med statsministeren 28.11.2023 kl. 13.00. Hentet 18.5.2024. URL: https://www.ft.dk/forhandlinger/20231/20231M025_2023-11-28_1300.htm.
- Rigsdagstidende 1918-19 Forhandlingerne (Folketinget), spalte 3981-8254. Hentet 15.3.2024. URL: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19181F2>.
- Rigsdagstidende 1919-20, 1. samling, Tillæg B, spalte 1-4064. Hentet 15.3.2024. URL: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19191B>.
- Rigsdagstidende 1919-20, 1. samling, Forhandlingerne (Folketinget), spalte 1-6550. Hentet 15.3.2024. URL: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19191F>.
- Statistisk Aarbog 1924. Hentet 27. marts 2024. URL: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=13475>.
- Ungdomskommissionen: *De værnepligtiges forhold. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen*. København 1949.
- Ægteskabsjournaler, Løjt Sognefoged, Ulkebøl Sognefoged og Bovrup Sognefoged (Varnæs Sogn). I Arkivalieronline: Borgerlige vielser. Hentet februar 2024. URL: <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/geo/geo-collection/12>.

LITTERATUR

- Andersen, Ernst: *Ægteskabsret I: Ægteskabs indgåelse og omstødelse, pater est, legitimation, adoption, forældremyndighed og samkvemsret, forsørgelse af ægtebørn, børn udenfor ægteskab*, København 1954.
- Dübeck, Inger et al.: "umyndighed". I *Den Store Danske*. Hentet 13.3.2024. URL: <https://denstoredanske.lex.dk/umyndighed>.
- Folketingets Ombudsmand, Jørgen Steen Sørensen: *2017-10, Ulovlige instruks om adskilt indkvartering af alle 15-17-årige asylansøgere og deres ægtefæller eller samlevende*. Hentet 11.4.2024. URL: https://www.ombudsmanden.dk/find-viden/nyheder/2017/ulovligt_at_tvangsadskille_alle_unge_asympar (Ombudsmandens endelige redgørelse, pdf).
- Jørgensen, Jens Ulf: "ægteskab – retshistorie". I *Den Store Danske*. Hentet 16. marts 2024. URL: https://denstoredanske.lex.dk/%C3%A6gteskab_-_retshistorie.
- Ringgård, L. og H. Funch Jensen, 1966: *Ægteskabsloven: Lov nr. 276 af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning, 2. udg.*, København: 1966
- Ritzau, V.: *Vejledning for Sognefogder med Hensyn til deres Virksomhed i Henhold til Lov Nr. 276 af 30. Juni 1922 om Ægteskabs Indgaaelse m.v.* Køge 1923
- Tylstrup, Anders: "Velfærdsstatens fundament blev støbt". I *Danmarks Statistik, Arkiv 2009*. Hentet 17.5.2024. URL: <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/bagtal/2009/2009-01-12-Aarbogsarkiv04>.
- Ussing, Henry: *Lov Nr. 258 af 28. Juni 1920 om Indførelse af dansk Personret, Familieret og Arveret i de sønderjydske Landsdele: Med Noter og Sagsregister*, København 1920.

NOTER

- 1 Referat fra spørgetime med statsministeren 28.11.2023 kl. 13.00, Spm. Nr. US 14.
- 2 Lov nr. 81 af 24.01.2017 om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, udlændingeloven og værgemålsloven.
- 3 L 94 Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, udlændingeloven og værgemålsloven, Om lovforslaget 30.11.2016.
- 4 Ibid., 1. behandling, 9.12.2016, kl. 10.24, 10.31, 10.44 og 10.52.
- 5 Ibid., Bilag 1, Høringssvar, Børnerådet 3.10.2016.
- 6 Ibid., 1. behandling, 9.12.2016, kl. 10.05, 10.12 og 10.27.
- 7 Ibid., kl. 10.37.
- 8 Andersen 1954, s. 31, Jørgensen 2016.
- 9 Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896, § 1303; Ibid. § 2.
- 10 Lov Nr. 258 af 28. juni 1920, § 2 og § 47.
- 11 Lov nr. 276 af 30. juni 1922.
- 12 Ussing 1920, s. 499.
- 13 Dübeck et al. 2024.
- 14 Rigsdagstidende 1918-19 Forhandlingerne (Folketinget), spalte 4822-23; Familieretskommissionen, Udkast s. 1.
- 15 Familieretskommissionen, Udkast s. 36-37.
- 16 Ibid., s. 37.
- 17 Ibid., s. 6.
- 18 Ibid., s. 46-47.
- 19 Ibid., s. 48. (Samtlige citater i dette delafsnit).
- 20 Rigsdagstidende 1918-19 Forhandlingerne (Folketinget), spalte 4829-30.
- 21 Ibid., spalte 4823.
- 22 Rigsdagstidende 1919-20, 1. samling, Tillæg B, spalte 745-46.
- 23 Ibid., Forhandlingerne (Folketinget), spalte 3158-59.
- 24 Ibid., spalte 3178-79.
- 25 Familieretskommissionen, Udkast s. 47.
- 26 Ibid., Udkast s. 49-50.
- 27 RAK 1308 Danmarks Statistik 1911-40, Befolkningsopgørelse, ægteskaber 1916-25, Ægteskaber 1921-25, tabel 5 og 7, egen beregning.
- 28 Statistisk Aarbog 1924, Tabel 1, s. 1.
- 29 Ministerialtidende 1922, s. 367.
- 30 Familieretskommissionen, Udkast s. 6.
- 31 Lov nr. 276 af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning, § 6.
- 32 Ministerialtidende 1922, s. 366-67.
- 33 Ministerialtidende 1927, s. 176.
- 34 RAK 005 Justitsministeriet: Bilag til blanketregnskaber; RAA 02 Åbenrå Amt: Journalsager; RAA 14 Sønderborg Amt: Almindelige journalsager.
- 35 Ministerialtidende 1927, s. 176.
- 36 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1926, j. IV 3-26. Desuden RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1926, j. 47/26.
- 37 RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1929, j. 1109/29; RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1929, j. 2732/29.
- 38 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1924, j. N IV 18-14; Kontraministerialbog Aabenraa Sogn 1902 V-1944 V, s. 100.
- 39 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1924, j. N IV 16-24; RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1921-1924, j. N IV 16-24.
- 40 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1921-1924, j. 430/22; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1924, j. 1600/24; Kontraministerialbog Sønderborg sogn Viiede 1924-Viiede 1927, s. 10.
- 41 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1928, j. N IV 9-1-28; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1928, j. N IV 9-28.
- 42 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1925, j. 748/25; Kontraministerialbog Sottrup Sogn, 1919 FVD-1926 FVD, 26.7.1925.
- 43 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1925, j. 991/25; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, j. 991/25.
- 44 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1921-24, j. 2082/23; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, j. 2082/23.
- 45 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1926, j. 760/26; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, j. 760/26.

- 46 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1925, j. N IV 11-25; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1925, j. N IV 11-25.
- 47 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1928, j. N IV 8-28; Folketælling 1930, Holbøl sogn, Skema 15; Kontraminsterialbog Gjerrild Sogn, 1933 FKVD-1947 FKVD, s. 184.
- 48 Flensborg Avis 9.5.1931, s. 3 og 3.6.1931, s. 5.
- 49 Familieretskommissionen, Udkast s. 50.
- 50 Egne beregninger på grundlag af de indsamlede data om vielser, der har krævet kongebrev.
- 51 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1926, j. 210/26; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1926, j.nr. 210/26. Kontraminsterialbog Oksbøl Sogn 1898 F-1927 F, 1926, nr. 8; B. Jessen 2017.
- 52 Folketælling 1930, Oksbøl Sogn, Mjelsmark nr. 264; Ibid. 1940, Oksbøl Sogn, Skema 190; B. Jessen 2017.
- 53 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1928, j. N IV 11-28; Duplikat af ægteskabsbog Øster Løgum Sogn 1928, s. 16; Kontraminsterialbog Øster Løgum, 1898 F-1930 F, 1929, nr. 13.
- 54 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1932-33, j. N IV 12-32.
- 55 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1932-33, j. 1663/31; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1931, j. 1663/31; Kontraminsterialbog Ulkebøl Sogn, 1892 V-1950 V, 13.5.1932.
- 56 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1932-33, j. 1663/31; Folketælling 1940, Ulkebøl Sogn, Skema 153.
- 57 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1925, j. 846/25; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1925, j. 846/25.
- 58 RAK 0005, Åbenrå-Sønderborg Amt 1926, j. 356/26; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1926, j. 356/26.
- 59 Duplikat af ægteskabsbog Sønderborg Købstad, Giftfoged, 1925-1935, s. 63.
- 60 Familieretskommissionen, Udkast, s. 48.
- 61 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1925, j. N IV 10-25.
- 62 Ibid., Journalsager, 1926, j. N IV 7-1-26.
- 63 Ibid., Journalsager, 1924, j. N IV 18-24.
- 64 1308 Danmarks Statistik, 1911-1940 Befolkningsopgørelse, ægteskaber 1916-25, tabel 7, 1926-30.
- 65 Falk-Jensen og Hjorth-Nielsen 1954, Opslag "Bang, Emil Johannes Carl", s. 80.
- 66 RAK 0005, Åbenrå-Sønderborg Amt 1921-24, j. N IV 13-24; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1924, j. N IV 13-24.
- 67 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1932, j. N IV 13/32; Duplikat af ægteskabsbog Kværs Sognefoged, 1923-41, s. 24; Kontraminsterialbog Kværs Sogn 1927 FKVD-1945 FKVD, s. 57.
- 68 Ministerialtidende 1922, s. 372, cirkulære 256 af 1.12.1922.
- 69 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager 1930, j. N IV 8-30.
- 70 Ibid., Journalsager, 1930, j. N IV 12-30. Kontraminsterialbog Rinkenæs Sogn, 1926 FKVD-1943 FKVD, s. 238.
- 71 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1930, j. a 27/30; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1930, j. N IV 12-30.
- 72 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1930, j. 1246/30; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, 1930, j. 1246/30.
- 73 Egne beregninger på grundlag af tidligere opgørelse over de kongebrevskrævende ægteskaber.
- 74 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1927, N IV 5-1-27; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1927, j. N IV 5-27.
- 75 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1932-33, j. 203/32; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, j. 203/32.
- 76 Tylstrup, 2009
- 77 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1930, j. 1265/30; Ibid., 1930, j. 232/30; Ibid., 1926, j. N IV 3-26; Ibid., 1932-33, j. N IV 1- 2-32.
- 78 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1926, j. A 163/26; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1926, N IV 6-26A.
- 79 Ungdomskommissionen 1949, s. 9, 26.
- 80 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1925, j. N IV 12-25; Duplikat af Ægteskabsbog Aabenraa Købstad, Giftfoged, 1926, s. 33.

- 81 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1931, j. N IV 3-2-31; RAA 14 Sønderborg Amt, Almindelige journalsager, j. 455,31.
- 82 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1930, j. 1388/30; Folketælling 1930, Rinkenæs, Skema 15.
- 83 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1928, j. N IV 9-1-27; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1927, j. N IV 9-27.
- 84 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1931, j. A 57/31.
- 85 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1927, j. N IV 7/2-27; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1927, j. N IV 1-27; Kontraministerialbog Bjolderup Sogn, 1899 V-1927 V, s. 35; Ibid., 1899 F-1927 F, s. 215.
- 86 Ministerialtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1922, Afdeling A, s. 371.
- 87 Ibid. s. 372-75.
- 88 Lov nr. 276 af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning, § 38 med undtagelser i § 42-44.
- 89 RAA Sønderborg Amt, almindelige journalsager, 1931, j. 1323/1931.
- 90 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1934, Journalsager IV/6-35.
- 91 Brev opbevaret i RAA DH020, Cirkulærer og bekendtgørelse 1920-1938.
- 92 Ægteskabsjournal Løjt Sognefoged 1923-1931, s. 5, 9, 23, 26, 29.
- 93 Kontraministerialbog Løjt Sogn, 1896 V-1937 V, 1925, 5; Ibid. 1929,3.
- 94 Ægteskabsjournal Varnæs Sogn, Bovrup sognefoged, 1923-1953, s. 9; Kontraministerialbog Varnæs Sogn, 1927 FKVD- 1961 FKVD, s. 295.
- 95 Ægteskabsjournal Ulkebøl Sognefoged, 1923-48, s.12; Kontraministerialbog Hørup Sogn, 1923 V-1955 V, s. 10; RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1925, j. 1565/15; RAA Sønderborg Amt, almindelige journalsager, journal 1565/25.
- 96 Ministerialtidende 1922, s. 375.
- 97 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1928, j. 1177/27; RAA Sønderborg Amt, almindelige journalsager, 1928, j. 1177/27; Duplikat af ægteskabsbog, Sønderborg købstad, Giftfoged, 1925-1935, s. 54.
- 98 E. Andersen 1954, s. 31.
- 99 RAK 005 Justitsministeriet, Bilag til blanketregnskaber, 1928, j. N IV 5-28; RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, 1928, j. N IV 5-28.
- 100 RAA Sønderborg Amt, almindelige journalsager 1927, j. 1269/1927.
- 101 Ibid., almindelige journalsager 1926, j. 1180/26.
- 102 RAA 02 Åbenrå Amt, Journalsager, j. N IV 8-24.
- 103 Kontraministerialbog Asserballe Sogn, 1873 V-1957 V, 1923, 1.
- 104 Kontraministerialbog Notmark Sogn, 1904 FKVD-1935 FKVD, 1931,2. RAA Sønderborg Amt, almindelige journalsager, 1930, j. 1560/30.
- 105 Egen beregning på grundlag af RAK, 1308 Danmarks Statistik, 1911-1940 Befolkningsopgørelse, fødte 1911-1925, tabel 2a og 2b.
- 106 Ibid.
- 107 Egne beregninger på grundlag af RAK 1308 Danmarks Statistik, 1911-1940 Befolkningsopgørelser, fødte, 1911-1925, Tabel 2a og 2b.
- 108 Folketingets Ombudsmand 2017, Ulovlig instruks [...], Bilag 1, s. 14-17.
- 109 Egen beregning på grundlag af tidligere opgørelse over de kongebrevskrævende ægteskaber.
- 110 Jørgensen 2016.

Zusammenfassung

Im Jahr 2023 debattierte das dänische Parlament über eine Vielzahl von Ausnahmen von den Altersanforderungen des Ehegesetzes, die nicht-westlichen Mädchen über mehrere Jahre hinweg gewährt worden waren. Diese Debatte lieferte die Inspiration für eine Studie über die Nutzung dieser Befreiungsmöglichkeit durch die Bevölkerung Südjütlands vor hundert Jahren. Die Studie deckt somit die ersten zehn Jahre nach der Verschärfung der Anforderungen an das Mindestalter von Braut und Bräutigam auf 18, beziehungsweise 21 Jahre, durch ein neues Ehegesetz im Jahr 1923 ab und erforscht, in welchem Umfang und unter welchen Umständen die Südjütländer in den Kreisen Apenrade und Sonderburg eine Befreiung von der neuen Altersanforderung beantragten und den sogenannten "kongebrev" (Königsbrief) erhielten. Die Studie hat gezeigt, dass die jungen Leute in Südjütland zu den fleißigsten gehörten, die vor Erreichen des gesetzlich festgelegten Mindestalters heirateten, und dass der ausschlaggebende, aber nicht der einzige Grund, die Schwangerschaft der Braut war. Verschiedene Beispiele zeigen sowohl die aktuelle Situation der Antragsteller als auch die Bearbeitung der Fälle durch die Behörden und es wird veranschaulicht, dass sich nicht nur die Bedingungen, sondern auch die Normen deutlich von heute unterscheiden.